Udržitelné podnikání na venkově – inspirace pro vzdělání

Jana Dlouhá

Envigogika 12 (1) – Inspirace / Inspiration

Publikováno/Published dne 23. 07. 2017

DOI: [10.14712/18023061.544](https://doi.org/10.14712/18023061.544)

Abstrakt

Žijeme ve světě, který trpí četnými problémy – většinou takovými, které jsme sami způsobili svou sobeckostí, pohodlností, snahou získat nezasloužené výhody na úkor někoho (nebo něčeho) jiného. Vzdělávání se ale nemusí přísně držet světa, jaký je; jeho prostřednictvím lze usilovat o svět, jaký by měl být. Na rozdíl od vědy se vzdělávací cíle mohou vztahovat nejen k realitě, ale také k ideálu. Na tomto ideálním půdorysu lze pak utvářet nové vztahy, pěstovat podstatné zásady, a postupně tak založit jinou, lepší společnost. Svého humanistického poslání si je vzdělání vědomo – právě zde jsou úspěšně rozvíjeny idealistické vize, sem se soustřeďují snahy sociálních reformátorů, kteří prosazují dlouhodobou představu „trvale udržitelné“ společnosti a nehledí jen na společenský vzestup podle pravidel okamžité úspěšnosti. Vzdělání tak usiluje o společnost, která by se zabývala „vážnými“ problémy, a chtěla je řešit s ohledem na každého jednotlivce, jenž by se pak cítil v jejím rámci svobodně a také užitečně – byl by oporou svému společenství právě tak, jako toto společenství poskytuje bezpečné zázemí jemu samému. Taková společnost by měla být založena nejen na rozumné a efektivní správě, která reguluje konkurenční prostředí. Měla by vycházet z ekonomiky, která se vrací k původnímu smyslu tohoto slova – péči o domov (oikos) – a vytváří tak základní hodnoty, pečuje o ně v dlouhodobém časovém horizontu. Bez tohoto základu postrádá kolektivní lidské snažení smysl. A bez „autentického“ vztahu k původním zdrojům, postupům, procesům a jejich výsledkům zase tyto základní hodnoty nemohou vznikat. Abychom tento bezprostřední vztah ke skutečnosti, který se potvrzuje prací, neztratili, je třeba k jeho zachování přizvat i vzdělávací systém. Tato publikace má být malým příspěvkem do debaty na toto téma.

Klíčová slova

Udržitelný rozvoj; kompetence; drobné podnikání; venkov

Abstract

Unlike science, educational goals can relate not only to reality but also to the ideal. Education is thus in the centre of attention of social reformers who enforce long-term vision of a "sustainable" society that does not associate its development just with immediate success. Such a society should be based on an economy that reveals the original meaning of this word – care for home (oikos) – creating thus basic values, and caring for them over the long term. These core values cannot arise without an "authentic" relationship with the original resources, techniques, processes and their results. In order to preserve these direct

relationships, re-established through the work, the education system must also be invoked. The presented publication is a small contribution to the debate on this subject – it shows the work as a culture-forming element, while this role is recently jeopardized. However, thorough, creative work is important for individuals and for society: needed to reflect intrinsic motivation, one's place in the wider community and in the surrounding environment; helping to build relationships with other people and to uncover sense of everyday existence. In order to be able to perform such a meaningful and useful job, many competencies are needed, which are described in this publication by the small entrepreneurs. The authors recorded their words in categories that emerged from the subsequent qualitative analysis of these interviews – this experience is thus presented to be used in "practice" of teaching.

Keywords

Sustainable development; competences; rural entrepreneurs

Udržitelné podnikání na venkově –

inspirace pro vzdělání

Jana Dlouhá, Lucie Švecová, Jiří Dlouhý, Rhys Evans

Centrum pro otázky životního prostředí
Univerzita Karlova

Environment Center
Charles University
in Prague

Centrum pro otázky
životního prostředí
Univerzita Karlova v Praze

Regionální centrum expertizy Česko

Česko

V Praze dne 31. 5. 2017

Podpořeno z Česko-norského výzkumného programu CZ09

Obsah

Úvod.....	4
Význam vzdělání.....	4
Drobné podniky v místní ekonomice	5
Jak jsme se dozvídali o dnešním podnikání na venkově.....	5
Já, moje uspokojení.....	6
Rodina.....	8
Místní lidé.....	9
Komunita.....	9
Vztahy s jinými podnikateli a zákazníky.....	10
Venkov.....	11
Obec (město).....	12
Místo a péče o ně.....	13
Příroda a prostředí	13
Tradice.....	15
Podnikatelský étos	16
Etika.....	17
Vzdělání a svět práce.....	18
Autentické učení.....	18
Zkušenost z procesu „výroby“.....	19
Autenticita v místním podnikání.....	20
Kompetence.....	20
Nadšení pro věc – a vytrvalost.....	21
Návaznost na (rodinnou, místní) tradici	21
Vzájemnost	22
Překonání překážek	22
Krása	24
Etické principy.....	24
Kvalita	25
Pracovní návyky, spolehlivost.....	25
Učit se novému.....	26
Kreativita.....	27
Vztah k místu.....	27
Práce, která má smysl	28
Životní styl.....	28
Příležitosti pro výuku	29
Shrnutí.....	30
Závěr	31
Podnikatelé, kterých jsme se ptali (v abecedním pořádku)	31
Literatura	34

*Výrok rodiče: „Dnes už se peníze nevydělávají prací!“
Žijeme sice v „postfaktické“ době,
vychovávat své děti pro ni bychom ale neměli
– aby nám příležitostně neoznámily,
že důležité věci se už nedozvídají učením.*

Úvod

Současný rozvoj by měl přinášet výhody (nikoli ohrožení) budoucím generacím, a to stejnoměrně v oblasti ekonomiky, životního prostředí, i života společnosti. Na této myšlence je založen pojem mezigenerační rovnost (Padilla, 2002), který tak těsně souvisí s obecně přijatou definicí trvale udržitelného rozvoje. Jedním z důležitých nástrojů, jak takového rozvoje dosáhnout, je vzdělávání – to by mělo nejen učit mladé lidi o současných problémech životního prostředí, ale také je inspirovat k tomu, aby se sami přímo podíleli na udržitelné ekonomice: svou každodenní činností i při volbě budoucího povolání. To je velmi důležité hlavně pro venkovské oblasti v Česku, mj. aby se zabránilo vyliďňování venkova v důsledku měnících se podmínek pro zaměstnanost. Počet pracovních míst v zemědělství se neustále zmenšuje, protože roste využívání mechanizace a strojní práce, která v klasické venkovské výrobě (zemědělství, lesnictví, rybolov, těžba atd.) nahrazuje práci lidskou. Vytváření nových příležitostí k zaměstnanosti, většinou na principu samostatného podnikání, tedy umožní obyvatelům venkova se zde uživit, ale nejen to – často se tak mohou zapojit do „zelené ekonomiky“ tím, že vyrábějí a dodávají zboží a služby při využití udržitelných, k přírodě šetrných postupů.

Naštěstí evropská politika v posledních desetiletích má za cíl ochránit zdroje, které se přirozeně nacházejí ve venkovských oblastech – což je nejen místní kulturní a historické dědictví, příroda samotná, ale také například krajinné scenérie, tradiční výrobky, postupy jejich výroby i místně jedinečné aktivity. Tyto zdroje mohou být důležitým základem prosperity nových podniků, které chtějí uspokojovat rostoucí požadavky městského obyvatelstva na „autentickou“ zkušenost anebo zážitek ve venkovském prostředí. Obyvatelstvo na venkově by mělo umět rozpoznat jejich hodnotu, a zúčtovat ji právě v ekologickém podnikání. Zde hraje důležitou roli vzdělání – zvláště mladí lidé by měli znát místní zdroje, a na jejich základě si hledat stávající, nebo vytvářet nové příležitosti k obživě, a to v místě, kde vyrostli. Pokud se určité schopnosti a místní znalosti nebudou rozvíjet, bude těžké zabránit vyliďňování a demografickému úbytku v rozsáhlých územích. Venkovské komunity se stanou nefunkčními, a celkově bude těžké zajistit obnovu a rozvoj venkova. Takovému nepříznivému vývoji v současnosti čelí venkovské oblasti v českých zemích, a tento trend nelze zvrátit bez odpovídající přípravy těch, kterým záleží na místě, kde žijí. Vzdělání tedy může pomoci, aby náš venkov byl krásný nejen jako turistická destinace, ale především jako místo k životu, kde bychom se mohli potkávat se zajímavými lidmi a jejich (smysluplnou) prací – což jsou cíle, na kterých máme zájem všichni.

Význam vzdělání

Vztah vzdělávání k (místní) ekonomice je oboustranný. (Určité) vzdělání je nezbytným předpokladem (ekonomické) úspěšnosti v podnikání; na druhé straně mohou být drobné ekonomické podniky nevyčerpatelným zdrojem příležitostí se naučit něco nového, co je podstatné pro život i vlastní práci. Učení a udržitelný rozvoj totiž spolu přímo souvisejí. To se zjistilo již v roce 2007 v projektu společnosti Euracademy, která se zaměřila na celoživotní učení a udržitelný rozvoj (Evans, 2007). Zde bylo jasné, že nejen vzdělávání může zásadním způsobem pomoci jednotlivcům a komunitám, které se chtějí nebo musí přizpůsobit společenské situaci a změnit vlastní hospodaření, ale že učení přímo přispívá k růstu těchto odvětví vytvářením příležitostí pro místní obyvatele. Mladé lidi je totiž třeba učit o výzvách a příležitostech souvisejících s trvale udržitelným rozvojem a místní správou. Ale nejen to – je také nutné,

aby dokázali hledat inovativní postupy, jak využít tradiční produkty a služby. Důležitou úlohou vzdělávání tak je nabízet žákům/studentům nástroje k tomu, aby viděli skutečnou hodnotu ve zdrojích, které mají po ruce, a dokázali také najít konkrétní možnosti, jak reagovat na nové požadavky trhu. Tím by se mohli úspěšně zapojit se do nové, udržitelné ekonomiky.

Drobné podniky v místní ekonomice

Potřeba udržitelného rozvoje venkovských oblastí má ovšem i svou druhou stranu – osobní. Hospodaření, které se zde má rozvíjet, musí být udržitelné a „ziskové“. Nejde přitom jen o peníze, které zde hrají roli. „Ziskem“ je i kvalita života, spokojenost, možnost seberealizace – to všechno jsou důležité motivační faktory, které stojí za úspěšným podnikáním v tzv. „zelené“ ekonomice. Díky těmto podnětům může být samostatná výdělečná činnost zajímavá pro jednotlivce; v místní komunitě pak může přispět k obnově jejích životně důležitých funkcí. Spokojenost a pevné místo jedince v místním společenství jsou faktory, které pomáhají mladým lidem rozhodnout se pro udržitelné podnikání a setrvat v něm delší dobu.

Tyto závěry jsme si udělali po několika rozhovorech s malými českými podnikateli, kteří využívají místní zdroje, jako jsou tradiční zemědělské a kulturní výrobky, zboží a služby, například historicky známé, dávno používané potraviny. V několika tzv. „hloubkových“ rozhovorech, které jsme vedli s 20 podnikateli od poloviny roku 2016 do poloviny roku 2017,

jsme se ptali především na osobní, přímo se jich dotýkající stránky rozvoje podnikání. Naši „respondenti“ odpovídali na otázky typu: Je výsledkem Vaší činnosti osobní spokojenost? Jaký je Váš vztah se stávající komunitou a jejími podnikateli? Jak Vaše podnikání odráží Vaše vlastní hodnoty, či potřeby a dovednosti? V následující části představíme některé z nejzajímavějších odpovědí. Snad se tak vysvětlí, proč a jak se využití tradičních postupů, které přispívají k tvorbě či zachování kulturního dědictví, může stát povoláním, jež člověka osobně naplňuje.

Jak jsme se dozvíдали o dnešním podnikání na venkově

Abychom zjistili, jak se dnes žije a pracuje na venkově, ptali jsme se drobných podnikatelů – které jsme znali či je náhodou potkali, kteří ale byli něčím výjimeční. Všichni svou práci milovali, věnovali jí veškerý svůj čas, a většinou nečekali, že ze své tvrdé práce zbohatnou. Odměnou jim byla sama skutečnost, že jsou svobodní, rozhodují o svém životě a jeho čase, v němž dělají to, co považují za smysluplné. Podobně, jako jim záleželo na poctivosti vlastního života (vždy toužili, aby jejich práce měla hmatatelný výsledek a byla užitečná pro ostatní), měli také velmi upřímný vztah ke svému prostředí a lidem, kteří je obklopovali. Musíme tedy jen doufat, že tento „vzorek“ lidí trochu odpovídá celkové skladbě obyvatel

– že takových, jako oni, je v naší zemi více. A to přesto, že současné „podnikatelské prostředí“ jim jejich snažení rozhodně neusnadňuje.

V následujících kapitolách budeme sledovat, jaký význam má drobné podnikání pro samotného člověka, který se jím zabývá, pro jeho blízké i ve vztahu k širšímu společenství obce nebo městečka; jaký má vliv (dle výroků dotázaných) na přírodní i společenské prostředí. Dozvíme se, jak se v jeho rámci upevňují vztahy s dalšími lidmi dnes, i proč je třeba navazovat na kulturní tradice minulosti. Druhá část této publikace je pak věnována dovednostem, které se při (tradiční, často řemeslné, manuální) práci pěstují, a jak by je mohl uchopit vzdělávací systém, aby se tyto často jedinečné schopnosti postupně nezapomněly. Domníváme se totiž, že přes svou výjimečnost (v současné době) patří mezi definiční znaky člověka. Bez nichž by lidé nebyli tím, za co je stále ještě pokládáme.

Seznam podnikatelů, s nimiž jsme byli v kontaktu, a stručný popis jejich podnikání, najdete na konci tohoto textu a také v našem otevřeném elektronickém zdroji, který má složit podnikatelům, viz www.en-viwiki.cz (portál Podnikání, kapitola Příklady drobných udržitelných podniků na venkově). Text, který zde předkládáme, je založen na jejich výpovědích. Naší zásluhou je pouze jejich uspořádání doplněné vysvětlujícími komentáři. Přejeme příjemné čtení!

Já, moje uspokojení

Cíle podnikání jsou samozřejmě ekonomické, a úspěch v této oblasti je hlavním důvodem spokojenosti. Nicméně když jsme se na spokojenost zeptali, zjistili jsme, že často nejdůležitějším. Podle množství stejných odpovědí to vypadá, že největším štěstím při této práci je **pocit svobody**. I když je namáhavá a někdy se člověku nedaří, je to pořád na něm samotném, aby svou situaci zlepšil: „Chtěl jsem být vždy sám sobě vlastním pánem, to mi podnikání umožňuje a to mě motivuje k podnikání. Mít kontrolu nad tím, co dělám, nenechat si od nikoho poroučet.“ (R20). Aby se člověk dokázal těšit z přítomného okamžiku, je ovšem nutné se osvobodit také z přehnaných materiálních nároků... „Takto mi to vyhovuje, nemám skoro žádný stres. Jsem pánem svého času a to mi stačí. Jsem spokojený, co si udělám, to mám.“ (R13) ...a spokojenost hledat v každodenních radostech: „Každé ráno vyjdu a jsem v práci, to je tisíckrát lepší než někde osm hodin denně sedět za počítačem a nechat na sebe křičet. Každodenní kontakt s přírodou je pro mě nejcennější faktor mé práce.“ (R15). Samostatné podnikání je i způsobem, jak se nejen osvobodit, ale také emancipovat: „Osobní svoboda je pro mě pozitivním aspektem podnikání. Jsem zodpovědná za své činy.“ (R18). Motivy osvobození od společenských stereotypů, a přijetí odpovědnosti za vlastní život zazněly často, v dalších případech, které zde už neuvádíme.

Kromě potřeby osobní svobody pocítují lidé také nutnost o své práci přemýšlet, zkoušet a hledat nové možnosti a postupy. Říká se tomu **kreativita**, jde ale o normální postup práce – od myšlenky k jejímu uskutečnění – který plně závisí na naší fantazii i odpovědnosti: „Ty šperky vlastně začaly proto, že jsem se potřebovala opravdu silně kreativně vyjádřit. Výroba ze skla mi byla od začátku blízká. Jenže pak jsem zjistila, že šperků mám doma opravdu moc a tudíž jsem si nechala zaregistrovat regionální značku a začala jsem je prodávat. ... No ale jinak žádná úskalí nebyla, ale to je asi díky tomu, jak k těmto věcem přistupuji – tedy jako ke svému koníčku, který mi obohacuje život“ (R7) Taková práce člověka uspokojuje – smysl je v ní samotné; nebývá ale dostatečně hodnocena finančně: „Jsou to ale hlavně krajčářky, které do místního obchodu přispívají svými výrobky. Jejich motivace nemá finanční charakter. Tato práce je opravdu náročná a finančně nemůže být oceněna, tak jak by zasluhovala. Prostě je to baví a naplňuje je to, že dělají rukama, něco kreativního.“ (R14). Svou roli hraje i touha sdílet **nové objevy**, které se při vymýšlení jedinečných postupů někdy samy urodí: „Ano chtěla jsem kuchařkou pomoci lidem se stejným problémem. Neumíte si představit, jak je složité tuto dietu dodržovat a přitom si zachovat rozmanitý a vyvážený jídelníček. Já sama jsem kolikrát byla hladý a přišlo mi líto se pak o své nápady a znalosti nepodělit s ostatními.“ (R7). Přání **podělit se o zkušenosti**, kromě předávání konečného výrobku, je samostatným tématem, o kterém se naši podnikatelé často zmiňovali. Sdílená radost se ukazuje být „hybnou silou“ podnikání v dobách dobrých i zlých: „Každá nová prodaná věc mě motivovala se tomu věnovat dál, vymýšlet nové věci, nové vzory. Pro mě osobně to bylo velmi obohacující a jsem za to šťastná, i když vím, že podnikání v pravém slova smyslu to nebylo.“ (R7).

Práci je možno plnit si své dlouholeté sny – v tom, co lidé chtějí dělat (a dělají), **nalézají smysl života**: „Počátkem byla moje vášeň pro koně, které jsem si od malička přála chovat. ... To byl pro mě do té doby sen, který jsem si myslela, že je nevyplnitelný. Nicméně v roce 1984 jsem si pořídila svého prvního koně a tím to vše začalo. ... Pokud se půjdu podívat na pastvu a uvidím tu čtyřnohou nádhru, pak vím, že to dělám správně. Nezáleží mi na tom, co říkají moji odpůrci, záleží mi na tom, co cítím já.“ (R12). Aby však byl uskutečnitelný, a dlouhodobě udržitelný, je nezbytné **systematické budování podniku**: „Je to moje historie. Než jsem převzal tuto společnost, tak jsem pro ni sám pracoval přes dvacet let, nechal jsem tam kus života, pomohl jsem zlepšit produkci, dotáhl jsem to k tomu, že se dnes jedná o slušně fungující firmu se slušnými zvířaty. ... To mě opravdu těší.“ (R9). Úsilí vložené do podniku přináší (tvrdě zasloužené) výsledky... „Vidím že se nám daří, vidím kolik toho už za námi stojí, kolik jsme toho vybudovali. Je jasné, že je to vždy spojené s tou dřinou, nejezdíme na dovolené, jsme pořád tady, ale neměnila bych. Nedovedla bych si představit dělat pro někoho cizího, někoho poslouchat, jsem svým pánem a jsem svobodná.“ (R18) ... a tyto **výsledky se postupně sčítají**: „Na něco jsme byli připravení, ale na něco ne. Mnoho příležitostí jsme jistě prosvihli. Ale tou dřinou od rána do večera jsme se nakonec někde dostali, dostali jsme se k lidem, k zákazníkům. Pro mě je podstatné, že si zákazníci pro zboží přijdou, že vědí kde nás najít a že my nemusíme jezdit za nimi.“ (R2).

Práce, kterou člověk miluje, sám si ji plánuje a řídí, a současně pokládá za službu druhým lidem a prostředím, dává možnost naplno si prožít **vlastní úspěch**: „Láska ke koním a k přírodě, podpora komunity, a asi i historie – dělám chov přes třicet let a z mého pohledu by byla škoda toto zahodit. Chov a úspěchy v něm – např. na přehlídkách, nebo na vytrvalostních závodech – mi přináší největší radost a motivaci pokračovat.“

(R12). Někdy jsou ale **příčiny úspěchu jednoduché**, přímočaré: „No jsem to určitě já, z čeho pramení moje energie? To nevím, prostě mě to baví. (R9)

Rodina

V rodinném podniku pořád ještě funguje tradiční model **generačního předávání/učení**, kdy řemeslo přechází z otce na syna (nebo z matky na dceru). Láska mezi členy rodiny se stejnou měrou týká i společné práce: „Ano – otec byl kovář. Nejen otec byl motivací. Odjakživa jsem chtěl podnikat, a protože jsem se v kovářství/podkovářství vyučil, tak jsem začal podnikat v tomto oboru. Chtěl jsem dělat práci, ve které jsem vyrůstal a ve které se vyučil. Na venkově jsem vyrůstal a je to můj domov.“ (R16)

Vztah mezi generacemi je často ukotven v majetku, který se v průběhu let v rodině dědí – a je potřeba se o něj starat, dále rozvíjet jednou založené bohatství. O tom hovořili mnozí z těch, jejichž rodiny pečují o **rodinné dědictví**: „Celé podnikání jsme začali v roce 1990 těsně po revoluci. Nechali jsme si vrátit pozemky, které patřily mým prarodičům. V roce 1995 jsme celou zemědělskou činnost s mužem kompletně převzali. Na pozemkách a v usedlosti mé babičky jsme začali hospodařit a tím to všechno začalo. Nemám zaměstnance. Jenom rodina.“ (R18) Nebo: „Ano, naši v zemědělství podnikali a já jsem to po nich jednoduše převzal. Psal se rok 2004, bylo mi 22 let. Bylo přirozené podnikání převzít.“ (R19).

Pěstuje se tak **mezigenerační odpovědnost**. Na otázku: Mohl/a byste charakterizovat svůj úspěch? jeden z dotázaných odpověděl: „Ano, žijeme, jsme tu, mám tady maminku a tatínka.“ (R4) Práce představuje pro členy rodiny i **sdílený zážitek** – tak se společně píše historie rodiny: „Kdyby člověk neměl radost z práce, tak to nedělá. Výhoda je, že to děláme v rodině. Když se mě na tohle někdo ptá, tak odpovídám, že chci a pak už musím. Samozřejmě, že práce v rodině přináší jak pozitivní, tak i negativní okamžiky.“ (R5). Členové rodiny si prostřednictvím společné práce **vzájemně pomáhají**: „K rozhodnutí ... provozovat vesnickou hospodu přispělo hned několik důležitých faktorů. Prvním byla touha změnit styl života a najít si koníčka. Druhým bylo studijní zaměření dětí. Syn i dcera se rozhodli pro pohostinskou činnost, a jelikož sháněli sezónní zaměstnání v oboru, rozhodli jsme se umožnit jim práci ve svém.“ (R6). Zaměstnávat rodinné příslušníky je však i **výhodné pro podnikání**: „...podnikáme v rámci rodiny. Konkurenci to stojí peníze, aby měli prodavačku v prodejně mimo sezónu. No a my bychom tam stejně museli být“. (R2).

Ale hlavně – rodinná práce je výborným **výchovným prostředkem**. Jak jinak by se děti naučily odpovědnosti, nebo dokonce obětavosti pro ostatní členy rodiny? „No ze začátku to bylo těžké, nespali jsme, doma dělali prakticky všichni. Děti jsme měli malé, ale museli jsme zkombinovat je i práci po večerech. Děti se učily rychle, pracovali s námi, dokonce se o nás starali – dělali nám večeři...“ (R2). Společná práce tak často představuje dokonce ideál rodinného života, kdy se přirozeně utváří **zdravé psychosociální**

prostředí pro všechny členy rodiny (a vztahy mezi nimi), nezávisle na věku: „Celá rodina máme pocit naprosté smysluplnosti, děti nám vyrostly v tomto zdravém prostředí, jíme to, co si sami vypěstujeme, a vždy přijde někdo, kdo vyvalí očička, kdo řekne, že jsme úžasní a že nás obdivuje ...“ (R4).

Místní lidé

Podnikání, o které nám jde, se nedělá pro zisk a osobní prospěch. Je to práce, která dodává životu celkový smysl. K tomu patří vztah k lidem, pro které je práce nějak užitečná. **Sdílení radosti** z pracovního procesu i jeho výsledků je důležitým motivem – a to nejen pro práci samotnou: „Na podnikání mě těší, že ti druzí z toho mají radost. I když je Drachkov malá vesnice, tak vím, že lidi těší, že tady ta hospoda je a já mám tak stále zákazníky. To že jsou lidé takoví, jací jsou, mi dokonce pomohlo překonat i těžké životní období. ... ta vazba na lidi je v hospodě to nejpodstatnější – pokud totiž nepřijdou, tak můžete rovnou zavřít.“ (R6).

Dobrý **vztah k lidem** není ale prostým důsledkem práce pro ně – na vztazích je třeba pracovat, investovat hodně empatie a postupně budovat vzájemnou důvěru, aby dlouhodobě přinášely radost a užitek oběma stranám: „Jsem trochu jako psycholog, hodně lidí mi věří a během příprav svatby mi svěřují i své příběhy – jak pozitivní, tak i negativní. Myslím, že to, že mi mohou věřit je jeden z aspektů, proč se ke mně vracejí.“ (R3). Jako tmel těchto vztahů působí **důvěra** – je potřeba ji oplácet... „V tomto podniku jsem se těšil důvěře lidí, to mě asi motivovalo nejvíce.“ (R10) ... anebo prostě poskytovat potřebným ... „V podnikání mám lidský přístup, snažím se lidem vyhovět. Dávám lidem druhou šanci.“ (R10).

Protože dobré **vztahy stmelují komunitu**, utvářejí širší společenství, rozvíjejí se lépe v menších městech či na vesnicích: „Dobré je to v tom, že získávám mnoho nových přátel. Lidé mě berou skoro až jako rodinu. Já si dokonce myslím, že pro mé podnikání je lepší menší město, než větší. Znamé mám teď všude, ale pak je dobré, že máte podporu, hodně lidí vám pak rádo pomůže.“ (R3). Někdy ovšem – z hlediska síly vztahů – nehraje roli ani velikost tohoto společenství: „Moji zákazníci již jsou z velké části i přáteli. Jak z vesnice, tak z města téměř ve stejném poměru.“ (R11). Záleží nejspíš i na vnitřní, citové investici.

Ke vztahům, které jsou důležité v místě, je totiž nutno připočítat i **vztahy mezigenerační** – které se rozvíjejí v čase, udržují tradice a vytvářejí určitou kulturní identitu: „Podnikání nedržím kvůli rodině, vím, že děti moji práci dělat nebudou. Myslím, že mě tedy nejvíc motivuje ta tradice pekařství ve Vodňanech a lidé, kteří pro mě pracují.“ (R10).

Někdy ale není vše tak idylické, protože my Češi si přece jen s sebou neseme jisté dědictví minulosti „...jako negativní vidím ztrátu soukromí ... další negativum, které si uvědomuji, je ta naše česká povaha – prostě závist...“ (R3).

Komunita

Práce pro lidi a **pěstování vztahů** v rámci místního společenství jsou **vzájemně výhodné**: „Podpora komunity u mne hrála vždy velkou roli. Narodila jsem se zde, a od začátku cítím sounáležitost a hrdost. Navíc mi opravdu jde o budování a zkrášlování prostředí, ve kterém žiji. Proto je práce pro komunitu pro mne důležitou součástí života. Má činnost je navíc komunitou podporována, navzájem si vycházíme vstříc. Já se se svými koňmi účastním komunitních aktivit a přispívám, oni mi naopak pomáhají s organizací našich aktivit, či mi

poskytují pozemky na pasení. Vše zde funguje jak má.“ (R12). Podnikání tak může příznivě působit na **rozvoj komunitních aktivit**...: „Vztah k okolí mám velice kladný, obyvatelé mě přijali skvěle a já se jim na oplátku snažím se vším vyjít vstříc. Podílím se na mnoha společenských akcích, snažím se například místním spolkům pomoci s organizací a přípravou jejich vlastních akcí či se dobrovolně sama zapojuji.“ (R6) ...a naopak dobré vztahy ovlivňují **podnikatelský úspěch**: „Největší prodejní úspěch jsem měla tady v Čížové. Lidé měli pocit sounáležitosti s komunitou. Kupovali si výrobky od domácího, od někoho koho znají, a to pro ně bylo důležité.“ (R7)

Problém je, že lidé stále více utíkají do svého soukromí a **veřejný život by potřeboval podpořit**: „Pomalu odpadá ta tradice, kdy lidé chodili do hospody scházet a povídat a řešit komunitní záležitosti. To je v útlumu. Díky tomu se spousta hospod zavírá ... Můžeme říci, že klasický model, kdy vesnická hospoda sloužila jako místo, kde se lidé scházejí a řeší problémy, ztrácí význam. Lidé tolik nekomunikují, raději jsou doma.“ (R6). Což se stává jevem obecným, jak potvrzuje i další podnikatel: „Za socialismu měla skoro každá vesnička někde budovu, která byla rozdělená na dvě půlky, v jedné půlce byl místní obchod a v druhé byla pivnice. Lidé se v obou zařízeních potkávali, socializovali se a řešili problémy. Ne nadarmo se říká, že chceš-li něco vyřešit, jdi do hospody. V současnosti jsou tyto podniky z větší části zavřené.“ (R10).

Vztahy s jinými podnikateli a zákazníky

Dobrý vztah se zákazníky ovšem celkové sociální prostředí zlepšuje – jeho nejdůležitějším důsledkem není pouze vzájemně výhodná jednorázová akce (prodej a koupě výrobku), často se **energie vložená do vztahu vrací dlouhodobě**, a to nejen pracovní: „Vemte si, že některé zákaznice jsou tak šťastné, že se jim svatba plní podle představ, že se jim někdo věnuje, že se mi tady dokonce rozbere štěstím. To je pro mě tím nejhezčím oceněním, tím co mi dává energii. Se zákazníky mám opravdu přátelský vztah. Po svatbě nám chodí ukazovat děti, píšou nám zprávy, gratulace. To je to pozitivní na podnikání, to mě nabíjí dál.“ (R3). **Osobní zisk** je v takových případech na obou stranách: „Podnikání je dle mého boj, který nikdy nekončí. Nicméně pokud je dobrý vztah se zákazníky, tak ti vám to pak v tom pozitivním směru vrátí. Lidé mě zatím vytáhli ze všeho.“ (R3). Rozvíjení vztahů je osobním ziskem, pomáhá ale i pracovní: zákazníci nutí podnikatele ke kritickému zamyšlení – zhodnocení, co bylo dobré a kde je **potřeba se zlepšovat**: „...zpětnou vazbu mám, díky lidem, kteří se mnou následně mluví. Sama si vyhodnocuji, která mi něco přinesla a která ne.“ (R4).

Poctiví, své práci oddaní podnikatelé pak **tvoří síť spolupráce** založené na podobných zájmech a smýšlení... „...spolupracujeme s místními živnostníky a podnikateli ... Buď jsou to kamarádi, nebo jsme na sebe přišli v průběhu podnikání a ten vztah se nám vytříbí. Mnohým z nich můžu věřit a mám pocit, že podobné vztahy mezi podnikateli nejsou možné ve městě.“ (R1) ... v rámci kterých si **vzájemně pomáhají**:

„...máme s ostatními místními prodejci – s cukrářkou, s kadeřnicí, s květinářkou – zavedený systém, kdy na svatbách spolupracujeme dohromady a přihazujeme si zakázky. Toto funguje už od začátku a funguje to skvěle.

Mám ráda spolupráci s lidmi, kteří jsou na stejné notě, kteří dělají jednodušší věci, které si já pak mohu sama dozdobit, podle stylu svatby kterou připravuji. Vše jsem se to doučila a můžu říct, že mě to opravdu baví.“ (R3).

Venkov

Život na venkově má svou zvláštní **hodnotu**, jak zdůrazňovala většina námi oslovených: „Podnikání bych nepřemístil do města. Je to stylem života. Ve městě žít nechceme. Pro nás je to skoro za trest, když musíme jet např. do Prahy. Takže chceme žít tady, chceme podnikat tady. A i když by kolikrát příležitosti byly zajímavé, já to nemám zapotřebí.“ (R1). Nejde totiž jen o pracovní, ale **opravdu životní prostředí**: „Jinak venkov je pro mě životním stylem. Do města a to ani do Prachatic bych nikdy nešel. Po celodenním shonu mě venkov uklidňuje. Jsem myslivec a kolikrát mě uklidní jen ta možnost zajít si posedět na posed.“ (R9). Venkov poskytuje **svobodu**, o kterou v samostatném podnikání jde: „Kdybych se měla vrátit třicet let nazpět, i tak bych se nikdy nevrátila, nebo nezačala podnikat ve městě. Na venkově jsem svým pánem, pánem svého prostoru.“ (R12) ... a kdo ji okusil, již venkov neopouští: „...popravdě, asi bych se z venkova nehla...“ (R8) – důvodů zde zůstat je totiž mnoho. Většinou se ale musí aktivně vytvářet – abychom zakořenili, a potvrdili si tak dlouhodobý smysl svého konání, musíme se hodně snažit.

Všechny výhody jsou totiž vykoupeny značnými **těžkostmi venkovského života**. „Venkov je ztracená varta. Venkov je izolovaný, žádná infrastruktura, pracovní příležitosti žádné, školy se zavírají, je to konec, naprosto odříznutý.“ (R5). Kdo chce na venkově být, musí **počítat s nepohodlím** v mnoha oblastech: „Na vesnici chybí infrastruktura, takže ten kdo jde podnikat na venkov si toto musí uvědomit a musí se podle toho zajistit. Nejde to bez podpory rodiny, nejde to bez úzké spolupráce toho společenství. Musí si uvědomit, že dojet s dítětem k zubaři je problém, že mít čerstvý rohlík na stole každé ráno bude problém ...“ (R4). Zvláště **podnikání je zde rizikové**: „I když přijde někdo s inovací, nebo něčím v podobě domácích výrobků, tak se na tom venkově neudrží. A to i přesto, že většina z nich má nájem od obce skoro zadarmo a musí si vlastně platit jen elektriku a topení.“ (R10).

Těžkosti, které je třeba překonat, ale vedou k **odolnosti při prosazování svých cílů** – a těmi jsou často „nesystémová“ nebo dokonce ekologická opatření: „Malí farmáři se naproti tomu snaží hospodařit v souladu s přírodou, prodávají produkty ze dvora a to vše bez valné podpory státu. Z mého pohledu je ovšem vesnický člověk tak tvrdý, že vydrží a najde si cestičku sám i bez té jejich podpory. Mám pocit, že nemůžeme čekat na pomoc, ale že si tedy musíme tlačit ten svůj osud před sebou a snažit se sami.“ (R12)

Venkov taky představuje **jistotu obživy za všech okolností** a v každém režimu: „Mně přijde, že podnikání na venkově je ve své podstatě stabilnější než podnikání ve městě. Vše na venkově tihne k zemědělství, které samo o sobě existovalo a existovat bude. Je to mnohem jistější, než rozjíždět nové start-up. Podnikání na venkově je navíc tradičtější. Dělají se zde již zaseté věci. I když možná ty tradice jsou občas překážkou, že se lidi bojí něco inovativního na venkově rozjet, protože to nikdy předtím nebylo.“ (R21). Jde tak o přirozenou **dělbou práce** mezi městem a venkovem: „Na venkově je to uvolněné. Na venkov patří zemědělství. Lidé

jsou zvyklí na techniku i na zemědělskou práci. Vidím smysl v tom jak je to v dnešní době rozdělené – tradiční výroba na venkov a těžká produkce do měst.“ (R19). Jak ovšem dále uvidíme, podmínky pro tradiční výrobu, včetně předpokladů ve vzdělávání, jsou nesrovnatelně horší...

Obec (město)

Práce pro obec je jen pokračováním prospěšných (neziskových) činností, kterými se podnikatelé snaží **pomáhat lidem**: „Když obec něco ode mě potřebuje, tak vycházíme vstříc a děláme za minimum. Žijeme tady a chceme, aby to tady bylo hezké.“ (R1). Pomáhat si je i v tomto případě **vzájemně výhodné**... „No dělala jsem několik výstav v místní špejcharovně, takže přispívám ke kulturnímu životu obce. Výstavy měly velký úspěch – přišlo nám až dvě stě lidí. Obec toto uvítala velice pozitivně a podporovala tyto moje činnosti.“ (R7) ... někdy se tak pomáhá hlavně v místech, ke kterým má podnikatel **vztah založený na majetku**: „Jihočeské prostředí mám opravdu rád a snažím se k jeho rozvoji přispívat hodně. Podporujeme zejména obce, ve kterých máme své pozemky a majetek – Němčice u Volyně, Kraselov, Hodějov. Těmto obcím dávám k dispozici prostory i mechanizaci, podle toho co potřebují. Záleží mi na správném soužití.“ (R5). Prospěch ale nikdy není na prvním místě – cílem práce pro obec není zisk, ale **budování dobrých vztahů**: „Opravujeme kapličky a památky pro obec. Pro obec vždy uděláme lepší, v některých případech až symbolickou cenu. Nebo si sem místní děti chodí vyzkoušet výrobu, mám je tu jedenkrát týdně. Je to jejich zájem, který já ráda podporuju.“ (R8).

Někdy se ale **vloudí pochybnosti**, zda pro dobré vztahy s lidmi není potřeba být tak trochu neviditelný: „V malém podnikání je to velice příjemné, obec mě podporovala a to jak instituce, tak i občané. Otázka je, jak by to bylo, kdybych podnikala ve velkém. Nevím, jak by zafungovala lidská závist ... Já jsem měla činnost, kterou jsem nikdy nikoho neobtěžovala a kterou jsem nikdy nemohla zbohatnout. Proto ze mě byli sousedé nadšení a já mám jen ty nejlepší zkušenosti.“ (R7). A kromě pochybností někde **nepříznivé vztahy** skutečně existují: „Od obce nic dobrého nečekám, každý závidí každému, nic tu nefunguje, obec hází klacky pod nohy. Současná starostka na to nemá kapacitu, bohužel.“ (R19).

Je to škoda, protože drobné podnikání do obce může přinést **nové příležitosti**: „Sám se snažím do Prachatic donést něco, co obyvatelům ještě chybí. Například to prodejní místo s masem, se zrajícíma komorama. U toho bych si představoval malý bufet, se vším domácím – prdeláčku, držkovou polévku.“ (R9). A tyto příležitosti její život oživují, přivádějí sem **návštěvníky a nové podniky** či aktivity: „S obcí spolupracujeme, budujeme kulturní i sociální život v obci. Za prostředím, které v obci vytváříme, přišlo již několik chalupářů, kteří se netají tím, že přišli zejména kvůli nám. Tato vesnice, která má sto obyvatel, má otevřenou hospodu téměř nepřetržitě a ... má udržovaných několik zvyků – jako je jarní vyhánění dobytka, v létě je každé úterý taneční.“ (R4). Někdy tak **vzniká nová tradice**, o kterou se může opřít turistika nebo se na ni navázat další aktivity: „Každou akci, kterou pořádáme, tak pořádáme ve spolupráci s obcí. Město Sedlice je vždy partner, máme od nich vždy záštitu. Pořádáme krajkářské slavnosti. Do obce tato událost každé dva roky dostane pět set až osm set lidí. Obec koupila dům v obci na náměstí, který by se měl přeměnit na dům krajky. V přízemí

budou dílny na výuku kurzů a v horním patru budou přednáškové sály.“ (R14). Ostatně – tradice v sobě má vždy prvek historický, jehož rozvíjení může mít i své **vlastenecké pozadí**: „...od února 2012 je náš jezdecký klub členem Selské jízdy. Od malička mne to táhlo k vlastenectví a tak mne činnosti spojené s aktivitami Jihočeské Selské jízdy naplňují. Každoročně se se svými koňmi tak účastníme jejich akcí, které jsou pořádány v obcích Jihočeského kraje, aby připomněly působivou jihočeskou historii.“ (R12)

Odkazů na aktivní pomoc obci je ovšem tolik, že se nám sem ani všechny nevejdou...

Místo a péče o ně

Péče o pěkně vypadající prostředí je také příkladem toho, jak se investovaná práce promění v radost (pro všechny), a toto **příjemné, inspirativní prostředí** zase **podpoří úspěšnost** podnikání: „Báječně to funguje. Děti se hrají a prohlíží zvířátka a rodiče mají možnost si nakupovat. Ty zvířata mám jen kvůli reklamě a spíš do nich jen investuji, asi mi nikdy nic vydělávat nebudou. O žádném placení za prohlídku jsem nikdy nepřemýšlel. Opravdu to je jen pro reklamu. Ale dává mi to i radost, pozemek vypadá dobře, vše je řádně vypasené a díky našemu úsilí i upravené. Dělá mi radost se na to dívat. Pro děti jsem zde udělal i takovou perníkovou chaloupku, kde si mohou hrát. Rodiče je při hraní vyfotí, pak tu fotografii někomu ukážou a rozšiřují tak naše jméno dále.“ (R2). Tato péče je založena na jasném plánu na zlepšení, jehož cílem je nabídnout příjemný zážitek: „...to chcete všechno udělat podle představ – chodníky, cesty, lidi aby tam byli nějak oddělený, aby si sedli, odpočinuli, aby je lákalo v neděli přijet, no a s těma dětma se u nás proběhli, nakoupili a spokojeně odešli a příští týden znovu přijeli – takovou nějakou představu mám.“ (R2). Podnikatelé asi intuitivně chápou, že tzv. „zážitková ekonomika“ přináší značnou přidanou hodnotu té tradiční.

Je to většinou **krása**, co **působí jako katalyzátor** a dodává energii – spojuje lidi, kterým na ní záleží a kteří jsou ochotní k ní přispět, celkově tak zlepšuje vztahy: „Obci pomáhám, když něco potřebuje – např. na ples, na hasiče přispívám. Oni mi za to např. půjčí čerpadlo, nebo hadici. Docela to funguje. I dalším okolním obcím dávám květinové přebytky, aby se mohly vyzdobit. ... Podporuji i další akce z okolí. Pak jsem rád, když ty lidi přijedou a třeba mi dají za to flašku ☺.“ (R2). Vzácně se dokonce podnikání rozběhlo hlavně proto, aby se jím tato **dobročinnost zaplatila**: „Hned po revoluci, jsem si s bratrem založil podnikání na opravu jízdních kol, opravu televizí, zámečnickou, instalaci antén, apod. K tomu jsem dělal ještě předsedu tělovýchovné jednoty. V té době byla ve Štěkni Sokolovna v hrozném stavu, tak abychom tomu pomohli, tak jsem si ji pronajal, dali jsme ji dohromady a začali jsme tam provozovat hospodu.“ (R20).

Příroda a prostředí

Výhodou venkova je krásná příroda hned za humny, a ta je **zdrojem odpočinku**: „Líbí se mi tu svoboda, to, že mohu vyjít z domu a jsem na čistém vzduchu ... ve městě bych měl jen stres.“ (R2); ... někdy je příroda jedním z mnoha dalších **zdrojů inspirace**, a je opravdu základní potřebou: „Jsem závislý na všech zdrojích – inspiraci беру z přírody, hudby, a kdybych nejednal s lidmi, tak těžko můžu podnikat.“ (R16).

Podnikatelé, kteří jsou zvyklí nezústat nic dlužní společnosti, také **přírodě oplácejí** péčí a šetrným zacházením:

„Celý náš podnik je zařazen do ekologického zemědělství, což samo o sobě nese velice přísná pravidla. V lese používáme technologie co nejšetrnější k životnímu prostředí – vyvážecíky, koně...“ (R5).

Přemýšlejí o postupech a volí nejpříznivější možnosti...: „Opravujeme objekty, přemýšlíme nad budováním pastevních areálů, tak aby to mělo i přírodní logiku. Např. jsme snížili míru zornění půdy oproti firmě, která podni-

kala na pozemcích před námi. V současnosti tedy máme 20 % zorněné půdy a 80 zatravněné. Co se týče dobytka, tak ten chováme na hluboké podestýlce, a co se týče dalších činností, tak děláme měkkou turistiku s co nejmenším dopadem na životní prostředí a dále prodejem ze dvora se snažíme dělat co nejmenší možnou uhlíkovou stopu potravin před tím, než se dostanou na stůl k zákazníkovi.“ (R4) ... a tím se **posunují dále**: „...díky pozemkové úpravě dostanu pozemky okolo svého domu. Chystám se na nich založit nové pastviny – na to bych měla získat dotace na zatravnění; dále jsem si nechala dva močály, kde chci vybudovat rybníčky, respektive mokřady – na ně snad taky dostanu dotaci. Mým cílem není dělat zemědělství za účelem čistého zisku – chci ho dělat v souladu s přírodou, aby to tu bylo hezké.“ (R12)

K ekologickému hospodaření se hlásí: „Jsem ekologický zemědělec – nesmím používat žádnou chemii a musím zajistit největší možnou míru spokojenosti zvířat.“ (R4), ...i když ani to není občas úplně jednoduché a musí **překonávat překážky**: „Po tom tu máme problematiku získávání ekologické certifikace. Jedná se o složitý proces. Dokonce tak složitý, že jsme v jednu chvíli z ekologického zemědělství odešli. Pak se naštěstí poměry změnila a my se opět do ekologického zemědělství vrátili.“ (R4). Ale protože „co člověka nezabije, to jej posílí“, někdy je touha napravit ekologické křivdy motivem podnikání (funguje to podobně, jako ve výše zmíněném případě podnikání nastartovala snaha o zachování Sokolovny): „Statek, kde se kozi farma nachází, patřil od nepaměti rodině ... Bohužel byl za totalitního režimu znárodněn a rodina se musela ze svého rodiště odstěhovat. Otec pracoval léta v Chelčicích na farmě zabývající se produkcí ovoce. Systém a hlavně zbytečné aplikování chemie nebylo v souladu s jeho myšlením a názory. Proto, jakmile padl komunistický režim, rozhodl se získat rodinnou farmu zpět a založit produkci zdravotně nezávadných potravin.“ (R15)

Jenomže někdy i tito „otuzilí“, odolní lidé oni **cítí bezmoc** nad procesy, které nejde zastavit... „Vadí mi současné zemědělské postupy a to jak ničí krajinu a přírodu. Splavuje se zem, zemědělské postupy a neustále uvorávání mezí (které jsou zábranou proti erozi a zadržování vody) a zabírání větší a větší části půdy ničí ochranu obce, kterou zde vybudovali a chránili naši předci. Proto jsou teď Čehnice po větším dešti plné bahna. Toto jsou věci, které mi vadí, chtěla bych, aby se velké podniky roztříštily, nebo aby je aspoň někdo donutil dodržovat postupy šetrného zemědělství.“ (R12) ...a tento stav je **důsledkem bezohlednosti** a touhy po zisku: „...máme tu takové lobby za prodejem pozemků, že to nemá úroveň. Lidé sepisují smlouvy s velkými zemědělskými podniky klidně s výpovědní lhůtou na deset let. Lidé si neuvědomují, jaké to pak má následky, ne jen že s půdou nemohou deset let nic dělat, ale navíc je na jejich půdu aplikováno nepřiměřené množství chemie, která má sice okamžitý efekt, ale v dlouhodobém horizontu půdu ničí. Dochází k erozi, k degradaci. Řeči o ochraně půdy jsou jen řeči. Na zemědělské půdě nenajdete žízálu.“ (R18).

Naštěstí jsou tu ještě city – vztah k venkovu má **silný emocionální náboj**: „Všechno dělám srdcem, tak jak to cítím, myslím, že díky tomu, že jsem vyrůstala na vesnici, tak vím, co je dobře a co je špatně. Proto se starám o biologickou rozmanitost druhů, které u nás žijí, snažím se o zádrž vody v krajině (budováním jezírka),

sbírám dešťovou vodu a tu pak využívám na běžné užívání. Chci udržet přirozený biotop tohoto prostředí. Díky našemu šetrnému hospodaření na pozemcích si už všímáme pozitivních změn – např. se k nám nastěhovali bažanti, srna se srnčatý, zajáci, křepelky.“ (R12).

Tradice

V podnikání, o které nám jde, hrají roli nejen o přírodní, ale i **kulturní zdroje**: „[Závisím] hlavně na přírodních [zdrojích] – jde mi o soundéžitost s přírodou, o welfare mých koní. Kulturu do svého chovu samozřejmě promítám také, a to v podobě čistě plemenitby, kdy je nutné pátrat v historických pramenech (plemenných knihách) tohoto plemene koně a snažit se najít spojení hřebce a klisny, které dá potomka odpovídající kvality a plemenného standardu. Tato práce mě naplňuje.“ (R12). Někde starost o tradiční kulturní zvyky **podněcuje místní správa**: „Paní starostka podporuje nejen komunitní život, ale i ten správný jihočeský vesnický ráz. Nabádá obyvatele k pěstování tradičních odrůd plodin a rostlin na místních zahrádkách, dokonce nabádá i k chovu tradičních vesnických zvířat.“ (R12). Jindy je nejdůležitějším hybatelem **zájem jednotlivce**, který si pak tradiční postupy osvojí a používá je: „Měla jsem pocit, že tento obor i u nás na severu úplně zaniká. V současnosti je to bohužel pravda. Já se tedy snažím o obnovu této tradiční české výroby“ (R8). A protože se takových jedinců občas najde více, vznikají tak **společné projekty**, které mají širší dosah: „Vyrábíme a prodáváme ručně paličkovanou krajkou, zabýváme se pořádáním kurzů pro děti a pro dospělé a sbíráme a archivujeme vše (včetně vzorů dle kterých se paličkovalo před sto až sto padesáti lety), co se týká sedlického krajkářství. Vytváříme i nové vzory. Hodně vzorů jsme již měli v obci, ale něco nám nosí i lidi z obce a okolí. To má pro nás nesmírnou hodnotu. Můžeme tak mapovat, jaké vzory byly módní v dané době. Děláme rekonstrukce těchto vzorů a jejich repliky.“ (R14). Možnost rozvíjet tradici nabízejí také například **vzdělávací programy**, které je třeba zorganizovat a upravit pro ně místní prostředí: „Na začátku se sešli lidi, kterým nebylo lhostejné, že Sedlická krajka – tradiční řemeslo pro tuto oblast – skomírá. Chtěli tuto tradici předat i další generaci. V té době sice stále v Sedlici existovala krajkářská škola, ale ta začala po revoluci skomírat. I proto, že musela být plně soběstačná. Kurzovné bylo proto zvýšeno, ale tím se odradilo mnoho žáků. Proto se začaly hledat alternativní cesty, jak tradici zachovat. Krajkářská škola sice již neexistuje, ani nevlastníme původní budovu, ale kurzy krajkářství provozujeme i nadále. Původní budovu byla totiž nutné opravit a její rekonstrukce by byla pro obec v té době neúnosným nákladem. Proto jsme se dohodli se starostou obce, že kurzy se přesunou do místní základní školy a vytvoří se kamenný obchod, kde výrobky budou nabízeny. To se nakonec zdálo jako velice dobré řešení.“ (R14).

Tradiční výroba má ovšem svůj ekonomický potenciál, třeba v navazujících oblastech. K těm patří zvýšená **přitažlivost pro turisty**, ale i další **příležitosti k aktivnímu trávení volného času**, třeba v rámci již zmíněných vzdělávacích kurzů pro širší veřejnost. Schopnost prodávat tradiční výrobky přímo, a práci při jejich výrobě tak ekonomicky hodnotit, ovšem závisí na tom, že kupující ocení hodnotu těchto „kulturních artefaktů“, která nespočívá v jejich prosté užitečnosti: „Co se týče nákupů krajek, tak nejvíce lidí – i přesto, že v jižních Čechách

není tolik peněz – je právě z jižních Čech. Lidé zde ještě věří v tradice a chtějí prezentovat ostatním místní výrobky. Chtějí ukázat ostatním, že tohle je naše věc, naše ručně dělaná tradiční věc. Asi i proto, že to má návaznost na náš region. Je to upomínkový předmět. (R14). Zájem „cizinců“ zde nestačí, příznivý vliv tradičních řemesel by měli **ocenit i místní obyvatelé**: „O podnikání na vesnici si ovšem myslím, že je v oproti

městským oblastem tzv. domácí a jako takové by mělo být podporováno nejen obcí, ve kterém se nachází, ale zejména ostatními obyvateli. Ti by si měli uvědomit, že koupí lokálních produktů nepodporují jen samotné podnikatele, ale i ekonomiku kraje a české tradice, které s většinou podnikání na venkově úzce souvisí.“ (R2). Zdá se tak, že i prostá spotřeba by měla být předmětem výchovného působení.

Podnikatelský étos

Poctivý přístup podnikatelů ke svému „řemeslu“ i lidem, kterým má sloužit, a vlastně i prostředí, v němž se odehrává, lze shrnout stručně: „Vycházím lidem vstříc a dělám kvalitně. Mám radost ze spokojených zákazníků.“ (R13). Je to **základ důvěryhodnosti**, na které staví i vlastní úspěch: „Když je zákazník spokojený s odvedenou prací, doporučí mě jinam. ... Úspěch vidím ale hlavně v těch spokojených zákaznících...“ (R1).

To ovšem není vůbec jednoduché – za poctivosti stojí **značné úsilí**: „Máme otevřeno neustále, sobota, neděle, svátky. Jen v zimním období máme asi jen do 16:00. Dále pořádáme různé akce na dušičky, Vánoce, Silvestr. Pak máme mnoho akcí pro děti. Navíc se snažíme mít neustále sortiment i mimo sezónu. Ostatní zahradnictví už mají zavřeno a my ještě doděláváme sazenice – nikdy totiž nevíte, co se stane. Přijdou kroupy, přijde sucho, přijde koza – a zákazník je rád, že má kde sazenice dokoupit.“ (R2). Důležitým faktorem úspěchu je taky zájem o předmět podnikání, **osobní vklad** s ním související: „Z finančního hlediska ... spíš do toho vrazím peníze. Ale to není chyba podnikání, to je chyba moje. Nechci dělat výrobu jen proto, abych prodala. Snažím se svou výrobu diversifikovat. Spíše se snažím o exkluzivní výrobu. To zabere hodně času. Jinak je to nedotažené a výroba mě netěší.“ (R8). Není možné se ale pouze obětovat – ve vztahu k zákazníkovi je třeba taky **hájit vlastní zájmy**: „Když ke mně přijedou zákazníci, vždy s nima jednám na přímo a oni vybírají srdcem. Vždy je maximálně o zvířeti informuji, řeknu si cenu a na té trvám. Pro mě ten kůň takovou cenu má, a pokud ji ti lidé neakceptují, tak vím, že si ani toho koně nebudou vážit a měli by se poohlédnout jinde.“ (R12).

Cílem je **dlouhodobá udržitelnost** založená na postupném **budování důvěry**: „Já podnikám tak, že když svého zákazníka potkám za pět nebo deset let, tak chci mít čisté svědomí a nebát se mu podívat do očí. Takže pro mě je důležité podnikat poctivě. ... Tak jak chci, aby se lidé chovali ke mně, tak se chovám já k nim. Tohle má každý v sobě.“ (R1).

Pověst podnikatele je i důležitou obchodní reklamou „...buduji si tak [nízkými cenami] dobré renomé mezi zákazníky a vím, že se mi znovu zákazník vrátí. To, že si to lidé

mezi sebou řeknou, je pro mě ta největší reklama. Tímto způsobem jsme ovládli nejen Blatenský trh, ale už i Strakonický a mnoho dalších měst.“ (R3). Zde ještě hraje roli tzv. **stavovská čest**: „V dnešní době mnoho tzv. kovářů dělá práci z polotovary. Podkovu, místo, aby si ji sami ukovali, si koupí a jen upraví. Díky tomu pak dělá – i když na úkor kvality – tuto práci. Já nepoužívám žádné kovářské či zámečnické polotovary, snažím se dělat práci precizně a kvalitně. Mým cílem je spokojený zákazník.“ (R16).

Kromě **odpovědnosti za kvalitu**... „Ručím zákazníkům za kvalitu prodávaných výrobků.“ (R4) ...je třeba udržovat i dobré, **trvalé vztahy se zákazníky**: „...prodej přímo zákazníkovi důležitý a jsem rád, že mám se všemi tak přátelský vztah. Určitě je to ale také tím, že mě v zahradnictví mohou potkat při každé příležitosti,

prohodí se mnou pár slov a myslím, že pak mají pocit, že je o ně dobře postaráno.“ (R2). Komunikace s nimi poskytuje i důležitou **zpětnou vazbu**: „... dále je nutné neustále investovat, aby bylo možné posouvat podnik stále dál a reagovat na potřeby zákazníka. Komunikace se zákazníky je totiž klíčová. Je nutné naslouchat a objevit, co chtějí a vyjít jim vstříc – ať už je to druh piva, nebo touha po čerstvě upečeném masu na grilu.“ (R6).

Základním krédem je potřeba **věřit sám sobě**, a hlavně **vydržet!** „Já jsem začala podnikat, když byla ekonomická situace snad nejhorší a každý nás od podnikání odrazoval. Nikdo nevěřil, že přežiju první dva měsíce, pak rok. Pak zase říkali, že nepřežiju druhý rok, pak třetí. Podnikám už sedmým rokem. V tomhle je důležité nekoukat na ty druhé, koukat sama na sebe.“ (R3).

Etika

Dlouhodobé „přežití“ podniku není vůbec samozřejmé – společenské **prostředí přeje nepoctivcům**: „V současnosti se ale opravdu nevyplatí chovat nic. Multimilionáři jsou ti, co sbírají dotace. Bohužel, tohle je teď stav našeho zemědělství a proto je tu tak obrovský tlak na majitele pozemků. Při tom tihle zemědělci, co všechnu půdu „sbírají“ nemají žádný areál, žádnou techniku. Mají jen tři kravičky, aby splnili povinnost, sklídí pozemky dvakrát do roka, prodají seno a seberou dotaci. ... Já chci a dělám zemědělství poctivě, nehrabu dotace.“ (R9). **Být poctivý** – kromě toho že je to náročné – je i značně **riskantní**: „Moje podnikání je postaveno na obrovském riziku. Mohu samozřejmě jít do těch dotací a dělat to „špatně“ jako všichni ostatní. Ale já bych rád dělal zemědělství poctivě. Pokud mě okolnosti donutí zrušit mléčnou výrobu, tak vím, že už to ale nikdy neobnovím, že to bude konec.“ (R9). Prostředí pro podnikání je zkrátka nespravedlivě nastavené – naši podnikatelé ale **netěží ze situace jejím zneužíváním**: „Podporu nepotřebuji, protože věřím, že na co si nevydělám, to nemám mít. Navíc nechci být vázaný. Samotné dotace jsou v současnosti špatně nastavené. Všichni jedou na dotace a zemědělství upadá.“ (R16). Poctivost je totiž i **cestou ke kvalitě**: „Já bych se bez dotací snažil udržet, mám nejvyšší kvalitu mléka a na to bych spoléhal. Navíc vím, že věci dělám tak jak se to v zemědělství dělat má.“ (R19)

A právě **kvalitu výrobku** považují podnikatelé za nejdůležitější princip své práce – musí se o ni opravdu snažit (a doufají, že toto úsilí ocení i zákazník): „Za svůj etický standard považuji to, že nepustím špatný výrobek. Chci, aby zákazník dostal opravdu to nejlepší zboží, na které mohu být pyšná.“ (R8). Kvalita se má spravedlivě promítnout i **do ceny výrobku**: „Cenová politika je můj etický standard, nikdy bych nechtěl vydělat peníze na zákazníkovi za službu, která tak naceněná nemá být. To mi přijde nefér vůči normálním lidem.“ (R16). Starostí o kvalitu se navíc **předchází problémům**, které vznikají, když se o ni nedbá: „Protože jedeme na kvalitu, nemáme problémy, nemáme reklamace žádné, nemáme problémy se zákazníky.“ (R1). Tento přístup se promítá i do procesu výroby – kvalita znamená také, že **nejsou drancovány zdroje** výroby: „Děláme vše na kvalitu, i když v malém. Nechci zatěžovat dobytek nadměrným dojením. Víím, že by to dlouho pak nevydržely, proto se snažím s dojnícemi pracovat co nejrozumněji a nikdy ne na úkor jejich welfare. Poslední zvíře co jsem dával na jatky, jsem měl od r. 2001, měla devět telat. Dával jsem ji na jatky jen proto, že už nemohla zabřeznout.“ (R19). V neposlední řadě se kvalita spojuje s místními zdroji a může být nastavena dokonce jako určitý **projev vlastenectví**: „Kvalita je naším etickým standardem, dále se snažíme brát suroviny českého původu i na úkor méně výhodné ceny.“ (R20)

Skoro to vypadá, že zde **jde o nemateriální hodnoty**: „Mám radost ze spokojených zákazníků a mám radost, že není nouze o práci. Peníze pro mě nejsou všechno. Jsem spokojený, když práci odvedu dle svých představ, dostanu zaplacenou a zákazník je spokojený.“ (R16). Tyto hodnoty se netýkají pouze samotné ekonomické činnosti, důležité jsou i všechny její **přírodní a společenské souvislosti**: „Mým životním krédem je žít pro přírodu a chovat se tak, abychom přírodní bohatství uchovali pro naše děti a generace po nich. Je mi jedno, zda umřu bohatá, nebo chudá, nejsem materialista. Věřím, že majetek se má udržovat a zhodnocovat tak, aby další generace mohla navázat na vaši činnost, ale rozhodně si nemyslím, že je moudré na majetku příliš lpět – do hrobu si ho totiž neodneseme“ (R12)

Vzdělání a svět práce

Tradiční postupy, při kterých se využívá všeho, co nabízí venkovská krajina, nebo se přímo pracuje s přírodními materiály, mají nejenom význam ekonomický. Dokonce jako zdroj obživy fungují stále méně – dnes jsou snadnější cesty, jak se uživit, než chovat koně, ručně vyrábět šperky či dřevěné hračky, nebo provozovat kovářskou dílnu. Bylo by ale škoda zcela ztratit řemeslnou zručnost a veškeré znalosti, které se váží k procesu „kultivace“ toho, co pochází z přírody. Už proto, že bychom pak žili ve stále abstraktnějším, umělém světě. Techniky, při kterých si člověk může sám osahat materiál, rozhodnout o jeho novém účelu, a dát mu konečný tvar (nebo jinak uskutečnit svou myšlenku), nemusí ale být zapomenuty, mohou naopak získat nový význam – ve vzdělávání. Jejich prostřednictvím se pěstují důležité vlastnosti (například trpělivost, schopnost pozorovat, poznávat a využívat přirozené procesy), dovednosti (související s kreativitou a schopností uvést nápady do života); rozvíjí se také morální stránka osobnosti (člověk si uvědomí zvláštní hodnotu přírodních zdrojů a tradičních postupů, jejich symbolický význam pro člověka). Protože příležitosti k takovým činnostem jsou dnes poměrně vzácné, je třeba ty existující využít – pro mimoškolní činnosti, nebo jako součást nabídky volnočasových aktivit pro dospělé. Zapojením tradičních postupů do metabolismu současné společnosti, jejich přesměrováním pro potřeby dnešního člověka – což jim navrátí život, byť v jiné podobě – vznikají nové ekonomické příležitosti, které mohou mít zásadní význam pro oživení odlehklých venkovských oblastí.

Tyto dva konce (ekonomický a vzdělávací) se mohou s výhodou spojit: vzdělávací rozměr se stane cílem, a zároveň nenásilnou složkou ekonomické činnosti, proniká všemi jejími součástmi. Ve vzdělávání pak „o něco jde“: jeho smyslem je rozvinout umění „žít z mála“, při vzájemné (materiální) pomoci. Lidé na venkově pak nacházejí práci, zůstávají zde a pečují o své prostředí (jehož cenu si začínají uvědomovat), využívají – a oceňují – místní zdroje. Samotné aktivity jsou tvořivé a spojují v sobě prvky přírodního a kulturního dědictví, které se rozvíjí v současném kontextu; mohou tak být základem hlubšího poznání regionu z hlediska jeho tradic. To vše poskytuje škálu možností, jak dělat zajímavou a smysluplnou práci, zároveň pomáhat své komunitě, a vychovávat schopné a poctivé občany. Zdá se, že význam řemeslné práce pro vzdělávání není doceněn...

Autentické učení

... přičemž dnešní děti žijí velmi často v „neskutečném“, virtuálním světě. Nedostatek podnětů, které by se jich přímo týkaly – měly schopnost ovlivnit jejich smysly a pocity, vztahy, představy o budoucnosti – může vést k tomu, že se z nich stanou „nezúčastnění pozorovatelé“ životního dění. Turisté, kteří jsou na Zemi pouze na návštěvě a mají za úkol si tento dočasný a celkově nezávazný pobyt užít. V současném, poněkud abstraktním vzdělávacím systému jsou

děti vyvázány z přímých vazeb, které by je poutaly k lidem, mimolidským (z přírody přicházejícím) bytostem, místu a kultuře v jejím historickém kontextu. Hrozí nebezpečí, že lidé, kteří z nich vyrostou, nebudou schopni pochopit vážnost životních i společenských událostí, a nebudou též ochotni k nim přispět vlastním, často bolestným rozhodnutím s osobními důsledky. Pokud se nám zdá, že kolem sebe máme takové lidi – zvyklé na pohodlí a vyžadující toto pohodlí jako politický program budoucnosti, o

který se ale musí zasadit někdo jiný – lze kořeny tohoto stavu spatřovat v nevyváženém výchovném a vzdělávacím systému. Jehož primárním cílem je zajištění blahobytu prostřednictvím znalostí, což vede k jejich hromadění v jakési vykazatelné, pro vlastní prospěch využitelné podobě. Znalosti, jichž je nadbytek a nejsou kriticky poměřovány s tím, co je přesahuje (například obecně platnou morálkou či objektivní pravdou), se ale mohou stát stejným prostředkem manipulace, jako neznalost. S jejich pomocí lze prosazovat osobní a společenské změny, které nejsou založeny na (cíle)vědomém rozhodnutí.

Pokud ale děti projdou zkušeností, která je formuje, může to být nejen zážitek, ale také „bod obratu“ v jejich životě. V dnešním uspěchaném světě takové formativní zkušenosti citelně chybí nám všem, ale dětem nejvíce. Vždyť kolik mají příležitostí se zamyslet, kdo jsou a kým nebo čím by chtěly být? A pokud takové zkušenosti mají, kolik z nich se odehrává v přímé konfrontaci se světem, ve kterém jde o vážné věci: například při naplňování základních životních potřeb svých i druhých lidí, ve službě sobě, své rodině a společnosti?

V této publikaci tak chceme představit možnosti výchovy, která by přímo souvisela s prací. Tou zde ale nerozumíme jednotvárnou, ubíjející práci, kterou společenská dělba zmechanizovala. Máme na mysli činnost cílevědomou (směřující k rozmyšlenému, předem stanovenému cíli), která je založena v zájmu o pracovní proces i její výsledek, zahrnuje vytrvalost, schopnost překonat překážky, touhu neustále se učit. Uvažujeme o práci „místně zakotvené“, která využívá zdroje, jež jsou k dispozici v místě, a to šetrně. Která vede k hospodárnosti a snaže tyto zdroje rozhojnit – zvláště pokud jde o zdroje kulturní nebo lidské. K práci, kterou zde popíšeme jako výchovný či vzdělávací prostředek, patří určitá zručnost, mistrovství, které lze nabýt zkušeností, je třeba je ale také předávat dál – jako součást kulturní obnovy a reprodukce. Tato zručnost, stejně jako práce s materiálem a znalost jeho různých podob a vlastností, váže člověka přímo ke zdrojům, jež mu po staletí poskytovaly obživu a blahobyt. Znalost „původu věcí“ v jejich materiální podstatě a přetvořené podobě je podle autorů této publikace jedním ze znaků uvědomělého lidského bytí – podobně jako znalost biologického a historického původu vlastního. Chápeme pak přerušení tohoto přímého vztahu k prvotním surovinám a materiálům jako další znak vykořeněnosti člověka z jeho světa. Myslíme si, že na uchování či postupnou obnovu těchto původních vztahů by se vzdělávací systém měl mimo jiné zaměřit. Nezvyší tak pravděpodobně „cenu člověka na trhu práce“, ale může zvýšit hodnotu jeho života pro něj samotného – tím, že mu pomůže najít sebe sama mezi, či spíše uprostřed lidských vztahů a symbolů. A nakonec toto sebeuvědomění může člověku pomoci zapojit veškeré síly, aby dosáhl svých životních cílů. Pokud jsou tyto cíle svázány s (místní) ekonomikou, takto nabytá zkušenost se samozřejmě neztratí ani v praktické rovině.

Zkušenost z procesu „výroby“

Každý z nás měl už někdy ve vlastnictví ručně vyrobený předmět. Někdy méně dokonalý, než jeho prefabrikované dvojče – většinou docela neobratně dává najevo svou původnost. Svými (některými) rysy odkazuje na to, čemu se dnes říká „příběh“ – je v něm patrné úsilí toho, kdo jej vytvořil, jeho nápad nebo tvrdá práce a čas, které předmětu věnoval. Jakoby se část osobnosti tohoto tvůrce vtiskla do předmětu, a my ji pak drželi spolu s jeho účelovou podobou v ruce. Často nás to nutí, abychom s takovými předměty nakládali jinak, než s „obyčejnými“: ne čistě účelově. Při pohledu na výrobek či jeho používání se zamýšlíme nad člověkem, který svůj čas věnoval vlastně nám, aby nám jej předal; nad cílem jeho snažení a surovinami, které byly jeho úsilím přetaveny do konečné podoby; nad vším, s čím se během procesu výroby setkával. Nekonaíme již každodenní činnost bezmyšlenkovitě a jakoby v opuštenosti od lidského společenství: hmatatelně jsme se stali součástí řetězu vzájemné pomoci a předávání. I když je toto sdílení podmíněno poněkud abstraktními finančními transakcemi, nám se najednou ukazuje ve své konkrétní, lidské podobě.

(Snad) všichni jsme už také něco „ručně“ vytvořili. Ať to již je oběd, který jsme připravili rodině či přátelům, nebo dítě, které jsme vychovávali. Někdo si vypěstoval léčivé byliny na zahrádce, jiný je nasbíral v lese poté, co si našel jejich „správnou podobu“ v atlasu rostlin. Víme tak, že proces takové „výroby“ je nejistý (může se nám neurodit nebo omylem natrháme něco jedovatého) a vyžaduje mnohé znalosti, které se ve škole neučí (především postupy při zvládnání těchto „běžných“ činností se značně liší od vědeckého přístupu, který je základem školního poznání). Možná, pokud jsme byli zvláště dobří žáci, jsme se najednou cítili ztraceni tváří v tvář vlastnímu dítěti či jinému „živlu“, který při takové činnosti nečekaně vstoupil do našeho života a teď jej máme na starosti. Ukázalo se, že v těchto případech se musí „plánovat“ podle trochu jiných (než ve škole naučených) zásad, a nám by se najednou hodily spíše zkušenosti záškoláka. Jakoby v našem vzdělání zela fatální díra.

Autenticita v místním podnikání

Zkušenost s „autentickým“ původem a podstatou věcí, i se vzájemností při jejich předávání, si někteří z nás chtějí zažít i při nákupu nových předmětů či služeb. Touha vymanit se z velkého společenského koloběhu, a dát vlastní spotřebě „lidskou dimenzi“, je společná stále většímu množství spotřebitelů a má tak i svůj ekonomický význam. V rozvinutých zemích světa se projevuje jistá přesycenost prefabrikovanými, anonymními výrobky, a navrch získává touha po „příběhu“, který se skrývá za jejich vznikem.

Protože kvalita a zvláštěnost hrají v konkurenčním boji významnou roli, u některých kupujících takové předměty začínají vítězit. Jsou to většinou lidé, kteří stojí o aktivní využití svého času, jsou individualističtí, nezávislí, informovaní, „bez hranic“. Životní styl, který vedou, jim dává určitou nálepku, sociální status – jsou to ti, kteří si vážící vlastní jedinečnosti a mají vnitřní zájem na věcech či událostech (Boyle, 2006).

Výrobky jsou jim zdrojem vlastní image, do jisté míry odpovídají na otázku: kdo jsem, jaký mám vztah ke světu, co chci být (Gillmore, Pine, 2007). Takový druh spotřeby je založen na jakémsi vnitřním „souznění“ mezi tím, kdo spotřební předměty či služby produkuje a kupujícím; jak jsme viděli (a dále uvidíme), o podnikatele, kteří jsou naladěni na tuto „autenticitu“, není nouze. Základem toho, že tato ekonomika „s lidskou tváří“ bude fungovat, je důvěra mezi oběma stranami, jistá víra, že to má smysl, i když tato cesta není zdaleka tak pohodlná či levná, jako cesta mainstreamu – každodenní spotřeby, která má pouze uspokojit základní, ovšem do nekonečna rostoucí nároky.

Kompetence

Viděli jsme, že uživit se samostatně vlastním podnikáním není vůbec jednoduché. Odměnou je svoboda, odpovědnost za vlastní činy, možnost rozhodovat samostatně o důležitých životních záležitostech. Dělat to ale nemůže každý – i proto, že se takovému životnímu stylu nedostává společenského uznání a existuje mnoho způsobů, jak se žít snadněji. Ti, kdo zkušeností tvrdě, každodenní dřiny bez svátku a dovolených prošli, nás od ní odrazují. Nicméně na tomto přístupu stojí lidské společenství – bez poctivé

práce vytvářející základní hodnoty se (z dlouhodobého hlediska) společnost neobejde. Jako vychovatelé bychom si přáli, aby tento princip platil obecně, děti k němu byly vedeny a později byl ctěn ve všech odvětvích lidské činnosti. Je zárukou samostatného, nezávislého života, na který může být člověk hrdý. Bez něj by výchova byla obtížná – vedla by k bezzásadovosti, pohodlnosti a hledání snadných, i když často pochybných řešení. Jak ale k takovému přístupu cílevědomě vychovávat – jaké vlastnosti se osvědčily, a co musí děti umět, aby obstály?

Nadšení pro věc – a vytrvalost

První podmínkou úspěchu je vědět, co člověk chce. Teprve potom to také může dosáhnout. Životní sen je tak hybnou silou všeho konání a měl by být dosažitelný. Jeho podstatou je sama radost z praktických činností, které máme rádi a musí se konat každodenně – nikoli abstraktní cíl. Tato radost je pochopitelná člověku v každém věku, a pokud je dostatečně hluboká (prohlubující se úsilím), nemizí – může pak být zdrojem celoživotní spokojenosti.

Nechte děti snít. Avšak sny, které se přetaví do celoživotní náplně, by měly mít dobrý základ: vycházet z poznatků, kultury a sloužit skutečným potřebám lidí.

Do podnikání jít s určitým nadšením. Nesmíte brát podnikání jen z ekonomického hlediska, musíte to chtít dělat, musí vám to něco i zpětně dávat, a nesmíte na tom moc prodělávat. (R5)

Já jsem ale veterinář, máme tu dvě stě krav a mně dělá radost každé narozené tele. To mě pak práce těší, navíc věřím, že tato práce nejde dělat jen pro obchod. (R5)

Dělejte to, co kdo umí. A věnujte se tomu, věnujte tomu svůj život, ono se to vrátí. Musí vás to bavit, musíte to umět a pak podnikání může být náplní vašeho života. (R7)

Vždy se snažím do všeho dávat svou originální myšlenku. I když někdy si tím způsobuji nervy, zda vše zvládnou, podle toho jak jsem si to představila. Dopadlo to ale zatím vždy dobře. Je to spojené s takovým napětím, které mě asi baví a dodává mi energii. Dělán pro zákazníky svatby od A-Z s maximální péčí ... (R3)

Návaznost na (rodinnou, místní) tradici

Snům se nejlépe daří tam, kde dítě vidí vhodný vzor. Nejčastěji to jsou rodiče, nebo místní společenství. Dítě se s nimi ztotožňuje, dokáže si „hrát na“ činnosti, které se kolem něj odehrávají. Představuje si, jak by je samo vykonávalo, vidí jejich výsledky, ale může se domyslet i dlouhodobějších dopadů – radosti

uživatelů a celkového pokroku. Za praktickým konáním tak vidí i jeho smysl, zasazenost do společenského kontextu. To mu pomáhá hledat i vlastní místo v životě. Rodinná či místní tradice pak také podporuje vytrvalost – od načatého díla předků se nesluší utíkat při prvních potížích.

Podnikání bylo převzato do tatínka. Táta slíbil naší mámě v roce 1969, že na konci života s ním bude pást býky na Šumavě a jelikož táta doposavad splnil všechno, co kdy řekl, tak jsme tady. (R4)

Jedná se o převzaté podnikání mého otce. Začal jsem u otce pracovat, šest měsíců jako řidič, pak jako dispečer, pak na mě postupně přecházely další funkce. V současnosti jsem ředitelem firmy. K převzetí přešlo pozvolna a bylo to přirozené vyústění situace, nepřišlo mi, že by to mělo být jinak. (R21)

Takže pokud bych měl někomu něco doporučit, tak se o řemeslo opravdu zajímat, stále se vzdělávat a udělat si jméno odborníka. V mém řemeslu je dobré, když pokračujete například po tátovi, nebo dědovi. (R16)

Zájemci [o kurzy] z dálky převažují nad blízkým okolím. Je to možná kvůli tomu, že se tato tradice v okolí Blatné a Strakonice stále ještě předává v rodině. (R14)

Vzájemnost

Životní náplň si můžeme vybrat jen s ohledem na sebe sama, nebo do ní promítnout svůj vztah k druhým lidem. První případ je daleko více rizikový: při (dílčím) selhání není, kdo by člověka podržel a pomohl začít znovu. Pokud je naše práce „službou lidem“, energie do ní vložená se vždy v nějaké formě vrátí. Ať již ve formě radosti z potěšení jiných, jejich podporou, nebo prostým vědomím, že úsilí někomu pomohlo, a nebylo tak ztraceno, ani když nás nedovedlo k úspěchu. Práce jako služba lidem je přístup, který stmeluje společnost, umožňuje, aby jako společnost vůbec fungovala. Vzájemná důvěra podpoří obchodní vztahy; to se ale u nás často ještě neví...

Reklama je to, že když sem lidé přijedou tak něco zažijí a pak povídají dalším lidem o tom, jak se měli. (R6)

Vím, že je kolikrát lepší podnikat někde, kde vás z lidí nikdo nezná – to samozřejmě na venkově nejde. Kolikrát si lidi dělají naschvály a závidí si. (R2)

Precizní chování Němců mě oslovilo a je mou inspirací – nesrovnatelné chování s českým svazem Shagya Araba. U Němců neexistuje hrabání si na svém písečku, ale naopak propagují kolektivní práci, spolupráci mezi chovateli a společnou propagaci. (R12)

Překonání překážek

Ani se všemi podněty a příznivými okolnostmi nelze vážné životní poslání naplňovat, pokud člověk není vytrvalý. Schopnost překonávat překážky není spojena jen s touhou dosáhnout cíle, ale i s vlastní odolností, schopností čelit překážkám anebo nepřízni. To je vlastnost, kterou je možno – a záhodno – systematicky pěstovat, protože se bude hodit v kterémkoli povolání i v osobním životě. Odolnost je druhou stranou úspěchu, bez ní by jej nebylo možno dosáhnout, ale také je konečný úspěch odměnou za strážně, které by jinak bylo těžké překonávat. Tento princip je i výchovnou zásadou, která by nám mohla pomoci vytrvalost v dětech pěstovat. Vždyť přece vytoužené cíle by ani nebyly tak žádoucí, kdyby pro ně nebylo třeba cosi vykonat nebo přetrpět.

Myslím si, že mé podnikání je více úspěšné, než neúspěšné. Kdybych se ale měl vrátit na začátek a věděl, co vím dnes, tak bych do toho nikdy nešel. (R5)

Když už se proto někdo rozhodne, tak bych radila, aby vydržel. Nikdy se vám investice nevrátí ihned zpátky. Trvá to dlouho, než se začne dařit, tak jak si představujete. (R6)

Vydržet, nevzdávat. Když to budete dělat dobře, tak se výsledky dostaví. Nebát se kontrol, papírů, ustát to. Úspěch se dostaví. (R3)

Já jsem si ale na všechno musel vydělat sám a tak si myslím, že by to tak mělo být. Když mám peníze, tak si můžu něco koupit, no a když je nemám, tak holt si to něco nekoupím. Dyt' je to jednoduché. Ani jsem si nikdy nevzal na nic úvěr. (R2)

Každopádně je nutné se připravit, že pokud se do podnikání někdo pustí, bude jen dělat a dělat a platit – a to mluvím o všech druzích podnikání. Budou to jen starosti, papírování a platby. Kdybych měl nyní začít, myslím, že už bych podruhé nezačal. (R2)

Je to stres, napětí a člověk pořád čeká, co přijde. Podnikání je pořád něco za něco, vždy jsou tady překážky. (R3)

Vše musíte dělat s trpělivostí. (R4)

Líbilo by se mi, jako zaměstnanci, že bych přišel domů a tlak by skončil. Jako podnikateli nic takového nepřichází v úvahu. Nemám stálou pracovní dobu. (R16)

Práce je to složitá – je to velká dřina. I otec mi to vždy říkal, ale až teď jsem mu přiznal, že měl pravdu. (R16)

Nevzdávat to, začátky jsou těžké. Pokud děláte něco, co vás baví, pak optimismus nesmí chybět. (R14)

Základní investice je vysoká a musíte mít nejen techniku, ale hlavně pozemky. Ovlivňují vás nejen okolní politiky, ale i počasí. Nemáte dovolenou, musíte do práce v sobotu i v neděli. (R19)

Vytrvat a nechtít zbohatnout hned. Měli jsme pár okamžiků, kdy jsme chtěli zavřít, ale pak přišel nový odběratel a zase se to rozjelo. (R20)

Musíte si to dělat po svém. Nekoukat jak to dělají ostatní. Na začátku mít raději méně než více informací – jinak do toho nepůjdou. (R21)

Krása

Nestačí ovšem být vytrvalý – člověk se ve vlastní disciplíně může snadno ztratit, nechat se jí ovládnout. Teprve krásou se naplňuje duše člověka, jejím prostřednictvím se ukazuje i širší smysl toho, co dělá. Krásné prostředí, přírodu teprve můžeme nazvat svým domovem, pro který jsme ochotni ledacos obětovat. V ní pak také nacházíme také odpočinek a útěchu, když se cítíme slabí. Krása je i tmelem dobrých vztahů – jejím prostřednictvím si vyjadřujeme vzájemnou úctu...

Mé zemědělské podnikání je založeno na tom, že jsme v takhle krásné a čisté krajině, sama se snažím využívat všech zvyků, které jsou uvnitř naší jihočeské společnosti, tak jak je to vůbec možný a myslitelný. (R4).

Inspirují mě stromy, příroda, rybníky. Vyjedu na kopec a vidím Šumavu, je tady tak hezky. A i když nemám čas, tak se zastavím a rád si sednu na mezičku a rozjímám. (R2).

...a dále mám šanci každé ráno vidět vycházet slunce nad Šumavou. Odtud čerpám energii. ... dobrovolně bych se místa na Šumavě nikdy nevzdala, to by mě museli zabít. (R4)

Nejvíce by mi záleželo, aby dobře vypadala naše obec. Dal bych jim kytky, aby obec reprezentovala, když už je tady to zahradnictví. Bohužel jsem se ale setkal s tím, že obecní to pak nechtějí zalévat, nechtějí se o to starat. (R2).

Etické principy

Podobně jako se zdá být krása jistou zbytečností, „nadstavbou“ nad účelným snažením, tak také dodržování etických zásad zdánlivě k úspěchu přispívat nemusí. Není tomu ale tak: i z čistě obchodního hlediska je etický přístup tím, čeho si zákazník cení. Není to jen spolehlivost, přímé jednání bez postranních taktik, a kvalita výrobku založená na poctivém řemesle, podle čeho si vybírá. Dnes často bere v úvahu i širší souvislosti – to již souvisí s jistou proměnou životního stylu.

Zásadovost si totiž ceníme celospolečensky. Že začíná být „obchodním artiklem“, je vidět i ve vztahu výroby k místním zdrojům, kultuře, společenství. Pokud se ctí povaha a potřeby těchto „zdrojů“, a výrobce nevyvíjí svou činnost na jejich úkor, dochází k vzájemnému obohacování. Výroba je pak nejen využíváním, ale spíše kultivací přírodního či společenského prostředí, a její výsledky mají i mnoho mimoprodukčních funkcí, které jsou (nebo by ve zdravé společnosti měly být) ceněny. Etický vztah ke všemu, z čeho čerpáme užitek, je základem četných politik a výchovných programů – mezinárodně je například oceněn značkou Fair Trade.

S každým jednám na rovinu, nikoho nepodvádím. (R2)

Vydržet a nezaleknout se. Jděte do toho, nebojte se. Podnikat na venkově má smysl. A podnikat s čistým štítem, nepodnikat na úkor těch druhých. Mít alespoň základní etické standardy. (R18)

Mám osobní etické standardy, které dodržuji. Snažím se lidem vyjít vstříc a mít lidský přístup. (R21)

Chtěl bych, aby všichni zemědělci, dělali zemědělství správně, chovali se slušně a nejeli jen na dotacích. (R9)

Kvalita

Dobrá podstata i zpracování výrobku není jen tím, co má uspokojit zákazníka. V kvalitě výrobku se odráží celý pracovní proces, a v něm pak i přístup jeho výrobce. Pokud pracuje s dobrými materiály, nešídí při jejich zpracování, zná a zvládá řemeslné postupy a má jasnou představu o výsledku, pak nejspíš odvede dobrou práci a bude s ní i sám spokojen. Protože je ale ve velkém ekonomickém systému zakomponováno mnoho „šidítek“, které dokáží snížit cenu na úkor kvality, výrobci často k takové poctivé práci nemají mnoho příležitostí. V cenové konkurenci se totiž nedokáží prosadit. Jistě ale nechceme, aby se poctivá práce vytratila úplně, a tak je třeba ji všemožně podporovat – tím, že do jejích produktů občas investujeme své peníze. A především také tím, že jí budeme rozumět a učit se všemu, co s ní souvisí.

Pro lidi je ale ta výroba samotná velice zajímavá a můžu říct, že pokud mě vidí dělat výrobky, pak lépe ocení mou práci a pochopí i cenu výrobku. (R8)

Je pravda, že to se mnou není někdy lehké, když mám představu, tak očekávám, že ji naplním na sto procent, že nám budou ladit všechny detaily. Nechci říct, že jsem tedy kritická, ale opravdu si potrpím na tom, aby vše vypadalo, tak jak to já mám v hlavě. Než to všechno dáme dohromady, tak z toho mám takové nervy, ale pak když vidím, jak se celek skládá dohromady ... pak už jsem v klidu (R3)

Paličkovaná krajka je drahý produkt. Proto se snažíme, aby zákazník přímo viděl jak náročné je ho vyrobit. Jakmile ví, jak časově náročné je vyrobení malé krajky, pak je ochoten i zaplatit požadovanou cenu. Cena se vypočítá dle času, kolik krajkářka do díla investuje. (R14)

Pracovní návyky, spolehlivost

Takovou výuku ale škola často nenabízí. Školní nauky ovládla touha po dosažení „velké“ konkurenceschopnosti prostřednictvím vzdělání, a tak se nácvik pracovních návyků stává karikaturou (společensky nedoceneného) pracovního procesu, nebo chybí úplně. Autentickou zkušenost provázející pracovní proces, který vychází z potřeby tvořivosti a zručnosti, a je provázen těžkostmi i radostí z výsledku, často musí zprostředkovat rodina. Tuto zkušenost ovšem mohou děti získat od svých rodičů v plné míře pouze tehdy, pokud oni sami se podobnou činností zabývají – takové děti pak u rodinného řemesla mnohdy zůstávají. Těch není mnoho, a tak podnikatel, který hledá šikovné a pracovité učedníky „zvenku“, často vidí, že česká populace je v tomto ohledu do značné míry pracovně „negratná“.

Chodí mi sem kluci ze školy na praxi, chodí vždy na léto. Ty ale neumějí nic a pro mě je to zátěž, protože mi zabere mnoho času je korigovat a hlídat a říkat, co mají dělat. Tyhle děti nejsou schopné jakékoliv samostatné práce. Navíc já pak jen přemýšlím co jim dát za práci, aby nestáli. (R1)

I když lidí mám teď mnoho, je opravdu těžké přinutit je, aby začali pracovat jinak, než jak byli zvyklí v minulosti. (R9)

Chce to větší úctu k manuální práci – společnost si musí uvědomit, kdo je pro ni důležitější, je to člověk, který nadojí mléko, nebo člověk, který rozhoduje o penězích, které ještě ke všemu nejsou jeho? (R4)

Vydržet. Vše je na začátku složité. (R15)

Ještě před několika lety jsme měli čtyřicet pět odběratelů, v nynější době jich máme zhruba půlku. ... Pekařství je totiž práce v noci, je to náročné. (R10)

...inspirovat by se měli chutí a energií. Rozhodnout se dle intuice a rychle. (R12)

Učit se novému

V žádném povolání člověk nevystačí s tím, co se v mládí naučil. I kdyby se zabýval tradičním řemeslem, musí se vyrovnat s novým prostředím a nároky lidí, kteří jeho výrobky používají. Obecný názor, že řemeslo anebo podnikání je jednotvárnou činností, je mýtem. To už platí spíš pro práci úředníka, která je o hodně pohodlnější, neposkytuje však bezprostřední radost z náhody a také „užitečnosti“ svého výsledku. Ovšem byrokratické požadavky si i zde vybírají svou daň...

Neustále se snažím hledat inspiraci, jak rozšířit podnikatelské činnosti. (R9)

Čím by se měli/mohli ostatní podnikatele inspirovat? Dělat poctivě, dělat to dobře a neustále se vzdělávat, zajímat se o novinky, aby byl člověk schopný konkurovat ostatním. (R1)

Ve všech směrech se snažím udržet originalitu a moderní standardy. No jinak se dokonce musím inspirovat, abych pořád věděla, co je v módě, co zákazník bude chtít, co očekává. Denně hledám informace na zahraničních serverech. Obětuji tomu hodně energie. Přijedu v noci domu a ještě tři hodiny pak sedím a hledám na počítači trendy, barevné kombinace, atd. Je to sice práce, ale mě tohle naplňuje. Pak mám radost, že stylem překonáváme pražské svatby. (R3)

S manželkou jsme hledali inspiraci po celé Evropě – Francie, Německo, Belgie. Po takto získaných zkušenostech jsme se nejprve pustili do chovu ovcí, krav a koz. Hlavním chovným stádem se však brzy stalo to kozí, u kterého pak již farma zůstala. (R15)

Veškerou zemědělskou produkci jsme se s mužem naučili sami – našimi úspěchy a omyly. Nikdo nám v té době neřekl. Udělali jsme hodně omylů, než jsme se dobrali k tomu správnému postupu. Já jsem sice studovala zemědělskou školu, ale to nás v té době neučili. Můj muž navíc pracoval u dráhy a k zemědělství neměl příliš blízko. Nicméně se přizpůsobil vývoji. (R18)

Celý den lítám kolem dobytka, teď bych si večer mohla sednout, ale většinou ještě musím prát, vařit uklízet, ale já místo toho musím sednout k počítači a dělat papíry. Je to pro mě těžké, pořád musím číst nějaké návody, pořád mi chodí nějaké hlášení a musím hlídat termíny. Nejsem nadaná na počítač a o to je to pro mě těžší. (R18)

Kreativita

Bez nápadu se člověk neobejde v podnikání, ale ani v životě. Vidět věci v nových souvislostech, umět kombinovat různé přístupy a hledat nové možnosti – to jsou schopnosti, bez nichž se nelze vyrovnat se změnou společenskou, technologickou, ale i například generační. Tvořivosti se můžeme naučit prostřednictvím umění, je však přítomna v každém zamyšlení. A kdo by chtěl bezmyšlenkovitě pracovat, nebo vést život, který je pouhou každodenní rutinou? Není to příjemné, naplňující, a vlastně ani ekonomicky perspektivní...

Proto nás napadlo, že když už stejně do těch Budějovic pojedeme, mohl by to náš řidič na zpáteční cestě vzít přes vesnice, vždy být na určeném místě v určenou dobu, kterou dáme ve známost přes starostu, a ve vesnicích, kde nemají prodejnu, se náš řidič zastaví na deset až patnáct minut a lidem prodá pečivo z auta. ... Zjišťujeme, že náš koncept je čím dál tím více žádaný, protože pořád ty obchody na těch vesnicích chybí. (R10)

Vodňanský kapr – byl jsem inspirován místní kaplí, kde Mikoláš Aleš vyobrazil dva kapry v kopuli. Jen málokdo je ovšem najde. Proto jsem si řekl, že by to byla hezká reklamní strategie pro celé město „najdi si svého kapra“. Turista tak mohl jít do kaple, do restaurace na kapra, nebo k nám do pekárny pro toho pečeného z biskupského chlebičku. (R10)

Tady je ale také rozdíl mezi podnikáním a podnikáním. Je něco jiného, když něco prodávám, a když něco tvořím. Vesnice přímo nabízí tu tvorbu. Ale to už se člověk pomalu nemá kde naučit. Na učilištích se to sice učí, ale v dnešní době výuční list není chloubou a tak každý jde na střední školu a řemeslo tak zaniká, protože na střední škole se toto nenaučí. A už vůbec se tam nenaučí podnikat a překonávat prvotní nesnáze a problémy. Na to nejsou mladí lidé absolutně připraveni. (R10)

Vztah k místu

„Zakotvenost“, o kterou tu jde, je vidět na šetrném přístupu ke zdrojům a prostředí. Nevznikla by ale bez vztahu k místu, které obýváme, kde máme své kořeny. Z něhož čerpáme inspiraci a sílu pokračovat.

Nemohl bych být v paneláku. Mám rád to místo. Lákají mě aktivity, které jsou na venkově možné. (R13)

... z venkova bych nikdy neutekl. Teď si tu stěžuju, ale je pravdou, že mě práce baví. (R16)

Do města bych nešel. Po revoluci jsem dělal spoustu věcí, dělal jsem starostu, byl jsem aktivní i v podnikatelské sféře, pak mě ale zastihla zdravotní příhoda a já jsem zjistil, že nemůžu dělat všechno. Našel jsem si na venkově nového koníčka – jízdu na koni, která mě naplňuje. To by ve městě nešlo. Navíc tu máme ve Štěkně všechno, co potřebujeme k životu – máme tu poštu, hospodu, malý obchůdek. (R20)

Práce, která má smysl

Práci potřebujeme k zásobení života základními potřebami, ale i k jeho naplnění smyslem. Vše, co jsme vyjmenovali v předchozích odstavcích, jsou znaky smysluplné práce. Pracovat pro sebe, pro druhé, poctivě, s dobrým výsledkem, v němž se ztělesnily naše představy, nápady a nové impulzy – to je, proč pracujeme. Vytváříme si tak vztah k sobě, k druhým lidem, i k světu – to, co v něm vzniká přirozeně, zpracováváme a přetváříme. Znovu „interpretujeme“ svůj vztah k přírodě, společnosti i k sobě samým: a to v materiální rovině, prostřednictvím výrobku, do něhož jsou vtěleny zkušenosti předchozích generací. Lidé pak mají radost z toho, co vyrostlo, vznikne nebo je kultivováno jejich přičiněním. O co se mohou podělit s druhými, co přináší radost při přemýšlení, vzniku a užívání. Jak vidíme na příkladech v této publikaci, taková práce pak může být zdrojem obživy i potěšení.

Pozitivní okamžiky jsou ve spokojených zákaznících. Jsem svým pánem – pánem svého času. (R2)

Jsem spokojená, mám svůj čas a jsem spokojená i jako ženská – i mě se daří dělat práci, která je mi koníčkem. Je to pro mě dar. (R3)

Pekařina musí být srdcová záležitost. Myslím, si že řemesla mají potenciál, a že nám bude v budoucnu ještě lépe. Podnikat v pekařství ovšem je dřina do toho s tím musíte jít. (R10)

Životní styl

Člověk potřebuje „autentickou zkušenost“ s pracovním procesem a jeho výsledky. Zpočátku jsme se zabývali tím, jak a co lze z takové zkušenosti vytěžit v dospělém věku. V tomto období hraje práce roli určité kotvy, prací se potvrzuje místo člověka ve světě – schopnost mu rozumět a využívat toto porozumění pro sebe i pro kultivaci vztahů s druhými lidmi. Hovořili jsme dále o tom, že práce je (či by mohla být) také výborným prostředkem pro pěstování důležitých vlastností, a mít tak význam vzdělávací. Ve výuce se této zkušenosti ovšem nedostává. Je to škoda z hlediska celospolečenského (lidé nejsou připraveni na četné životní situace, které je nezbytně potkají) i osobního. Schopnosti, které proces přetváření přírodních materiálů či zdrojů přináší, jsou základem životního „úspěchu“ v mnoha oblastech – všude tam, kde se setkáváme s nevyzpytatelnou „přirozeností“, kterou musíme začlenit do svého života, kultivovat. Ať již to je při trávení volného času, například pobytem v přírodě, nebo při péči o rodinu.

Manuální dovednosti vycházejí ze snadno pochopitelných postupů a lze je učit i v dětském věku. Děti si osvojí znalosti, které vedou k cíli okamžitě, ne v celoživotním horizontu, a mohou tak zažít uspokojení z vykonané práce. Oproti školním znalostem, které takový úspěch odkládají na neurčito, se odměna v podobě krásného nebo užitečného výrobku dostaví okamžitě. Autentická zkušenost je ale také potřebou dospělého člověka. Je mnoho povolání, kde pracovník nevidí produkt své práce, a trpí pocitem, že není užitečný. K manuální práci si pak mnozí z nás jdou odpočinout – mohou pak mít radost z úsilí, stejně jako z jeho hmatatelného výsledku. Nový životní styl by se tak mohl vyznačovat nejen rozumnou a šetrnou spotřebou, ale také smysluplnou náplní pracovní části života i volnočasových aktivit.

Mám pocit, že už se lidé v myšlení začínají měnit. Už jim není lhostejné, odkud potraviny pocházejí, chtějí i vidět zvířata a prostředí ve kterém žijí. (R15)

Neměnil bych, je to pro mě styl života. Jedenkrát za čtrnáct dní jezdím do Prahy a to mi bohatě stačí. (R15)

Příležitosti pro výuku

Jaká je česká populace z hlediska pracovních návyků? Výzkum v této oblasti chybí, ale ve výpovědích podnikatelů občas prosvítá nespokojenost. Děti se k práci nehodí, protože k ní nejsou vedeny. Pracovníků, kteří by měli nejen potřebné schopnosti, ale také vytrvalost a zájem o práci samotnou, je kritický nedostatek. Dovednosti potřebné k práci jsou podceňovány celkově, v obecném povědomí obyvatelstva se často setkáváme s názorem, že „poctivou prací se už dnes peníze nevydělávají“. Možná k tomuto názoru někdo dospěl dlouhodobou zkušeností v deformovaném ekonomickém prostředí. Takto ale nevypadá svět, o jehož zachování bychom měli usilovat. Už proto, že by v něm bylo velmi těžké vychovávat další generace, které by za něj nesly odpovědnost.

Chápu například dotace pro děti – podpora jejich vzdělání, workshopy aby se naučili řemeslu – nicméně i v tomto odvětví jsem již narazil. Nabídl jsem učilišti praxi pro učně a byl jsem odmítnut s tím, že odbornou praxi studenti nepotřebují. Ale když jsem se zeptal dětí, tak jsem zjistil, že aby měli na praxi materiál, tak musí chodit do kovošrotu a prosit o železo. Proč někdo tedy nedá peníze na takto potřebné věci? (R16)

V místě nejen prodáváme, ale hlavně předvádíme, to lidi zajímá nejvíce. Lidé to řemeslo už skoro neznají a tak je výroba krajky opravdu zajímavá. Někteří to vidí poprvé v životě. (R14)

Vyrábíme a prodáváme ručně paličkovanou krajku, zabýváme se pořádáním kurzů pro děti a pro dospělé a sbíráme a archivujeme vše (včetně vzorů dle kterých se paličkovalo před sto až sto padesáti lety) co se týká sedlického krajkářství. Vytváříme i nové vzory. Prodej kraje je pro nás finančně důležitější než pořádání kurzů. Od dětí bereme paušál na kurzy, ale tato částka vyjde spíše jen proplacení materiálů a mzdy lektorky. Pro dospělé také pořádáme kurzy, ale zájem upadá. Je to hlavně kvůli nedostatku času a kvůli vzrůstajícím cenám. Máme samozřejmě zájemce o kurzy z okolí, ale máme také hodně lidí, kteří přijedou z velké dálky – České Budějovice, Praha. Je to díky tomu, že v jejich okolí není místo, kde by se toto řemeslo mohli naučit. (R14)

Možná se ani neví, k čemu by mohla být manuální zručnost v současném ekonomickém systému dobrá. Ovšem „negramotnost“ české populace v tomto ohledu má již vážné ekonomické, ale pravděpodobně i nepříznivé morální důsledky... Vždyť ne všichni máme zájem o povolání, která mají „vyšší společenský status“, jejich vztah ke skutečnosti je ale často nepřímý a komplikovaný.

Navíc je extrémně složité najít dobrého zaměstnance – nejsou. Lidé se nechtějí učit a nejsou spolehliví. U nás i místo prodavačky je bohužel poměrně složité – musí se naučit s květinami, s chemií, a být zodpovědná, být milá k lidem, vstřícná... No a to se opravdu špatně hledá. (R2)

Největší problém je ale sehnat dobré lidi. Nyní pracuje celá rodina a máme 4 zaměstnance. S nimi máme skvělý vztah, jsou to pilíře naší firmy, pracují pro nás přes dvacet let. Nahradit je ale bude těžké. V zemědělství se lidem pracovat příliš nechce a to i přesto, že nabízíme poměrně vysoké platové ohodnocení. No a pak je to vůle pracovat – lidé pracovat nechtějí. (R5)

Zaměstnance bych si pečlivě vybírala a myslím, že by bylo opravdu těžké sehnat si spolehlivého člověka, který by pochopil, na čem mi záleží a v čem je ukryt úspěch podnikání. (R3)

Největší problém je najít dobré zaměstnance! Inzeráty jsou na nic. Na inzerát přijde třicet lidí a z toho třicet je k ničemu. (R4)

V době kdy jsem měl větší společnost, bylo opravdu složité sehnat dobrého zaměstnance. Z padesáti lidí jsem měl například jen patnáct opravdu dobrých. (R13)

Najít dobré zaměstnance je z hlavních problémů, které máme. Je to i hlavním důvodem, proč nemůžu podnik v současnosti rozšiřovat – konkrétně šoféři nejsou. Je to těžká práce. (R21)

Shrnutí

Mnoho schopností potřebných k podnikání na venkově – založeném na přírodních a kulturních zdrojích a jejich inovativním využití – jsou ve skutečnosti dovednosti životně důležité. K práci, kterou jsme v této publikaci popisovali, je nezbytně nutná odpovědnost, dochvilnost, schopnost dokončit práci včas, komunikační schopnosti atd. To jsou klíčové schopnosti, které činí podnikání úspěšným – kromě specifických znalostí, o produktech, trzích, nebo ekonomických zásadách. Tyto vlastnosti ale nejsou potřebné pouze pro zdárné provozování řemesla, například kovářské živnosti nebo pro chov skotu a výrobu místních mléčných produktů – uplatní se v životě jako takovém. Jsou potřebné i v jiných oblastech a hrají roli za různých okolností. Pokud je pěstujeme u mladých lidí, připravíme je tím nejen k zapojení do ekonomiky, která respektuje principy udržitelnosti, ale vychováme je také, aby se účastnili dění ve své obci, městě nebo regionu. Vzdělávací program, který by inspiroval mladé lidi k tomu, aby se stali součástí udržitelného venkovského hospodaření, jim může tyto životně důležité dovednosti zjevně nebo „mezi řádky“ předat. Což jim pak pomůže vypořádat se s životními problémy a také se stát platným členem společnosti. Co se tedy děti nebo studenti v tomto směru naučí, může přispět ke zlepšení jejich vlastního života, a posílit i vztahy v komunitě: podpořit spolupráci a účast na rozhodování.

Závěr

Žijeme ve světě, který trpí četnými problémy – většinou takovými, které jsme sami způsobili svou sobeckostí, pohodlností, snahou získat nezasloužené výhody na úkor někoho (nebo něčeho) jiného. Vzdělávání se ale nemusí přísně držet světa, jaký je; jeho prostřednictvím lze usilovat o svět, jaký by měl být. Na rozdíl od vědy se vzdělávací cíle mohou vztahovat nejen k realitě, ale také k ideálu. Na tomto ideálním půdorysu lze pak utvářet nové vztahy, pěstovat podstatné zásady, a postupně tak založit jinou, lepší společnost. Svého humanistického poslání si je vzdělání vědomo – právě zde jsou úspěšně rozvíjeny idealistické vize, sem se soustřeďují snahy sociálních reformátorů, kteří prosazují dlouhodobou představu „trvale udržitelné“ společnosti a nehlídí jen na společenský vzestup podle pravidel okamžité úspěšnosti. Vzdělání tak usiluje o společnost, která by se zabývala „vážnými“ problémy, a chtěla je řešit s ohledem na každého jednotlivce, jenž by se pak cítil v jejím rámci svobodně a také užitečně – byl by oporou svému společenství právě tak, jako toto společenství poskytuje bezpečné zázemí jemu samému. Taková společnost by měla být založena nejen na rozumné a efektivní správě, která reguluje konkurenční prostředí. Měla by vycházet z ekonomiky, která se vrací k původnímu smyslu tohoto slova – péči o domov (oikos) – a vytváří tak základní hodnoty, pečuje o ně v dlouhodobém časovém horizontu. Bez tohoto základu postrádá kolektivní lidské snažení smysl. A bez „autentického“ vztahu k původním zdrojům, postupům, procesům a jejich výsledkům zase tyto základní hodnoty nemohou vznikat. Abychom tento bezprostřední vztah ke skutečnosti, který se potvrzuje prací, neztratili, je třeba k jeho zachování přizvat i vzdělávací systém. Tato publikace má být malým příspěvkem do debaty na toto téma.

Podnikatelé, kterých jsme se ptali (v abecedním pořádku)

O tom, čemu poctivé podnikání učí a co mu chybí (v „lidských zdrojích“), se dozvíme též z rozhovorů s drobnými podnikateli, z nichž jsme čerpali inspiraci. Níže uvádíme jejich kompletní seznam; podrobný popis jejich činnosti lze nalézt na www.enviwiki.cz (Portál podnikání, kapitola Příklady drobných udržitelných podniků na venkově).

- **Mikuláš Bilík** se specializuje na zakázkovou výrobu ze dřeva - kuchyňské linky, nábytek, vestavěné skříně, schody, vrata a ploty. Dále vyrábí i zahradní domky, pergoly, přístřešky, pískoviště, záhonové obruby a pokládá dřevěné a plovoucí podlahy včetně palubkových. Tím jeho výčet činností ovšem ani zdaleka nekončí. V truhlářství nabízí i služby spojené se stavebně truhlářskou výrobou, počínaje výrobou interiérového vybavení od podlah přes veškeré zařízení – nábytek až po dřevěné obklady, schodiště atd.
- **Pan Václav Boška** je zakladatelem rodinného zahradnictví Střítež Boškovi, které se nachází v malé jihočeské obci Střítež nedaleko Strakonice. Prodejem sazenic a květin se rodina zabývá již od roku 1983 a těší se tak nejen z dlouhodobé tradice prodeje vysoce kvalitních zahradnických produktů, ale zejména z početné řady spokojených a stále se vracejících zákazníků. Areál zahradnictví, který se neustále rozšiřuje, nabízí svým návštěvníkům nejen možnost koupě široké škály rostlinných druhů, ale i zábavu pro děti v podobě zvířecí zoo a odpočinek a rekreaci pro dospělé. Boškovi se tímto neustálým vylepšováním snaží, aby jejich areál byl vnímán nejen jako prodejní místo, ale jako zajímavá turistická destinace, do které se zákazníci budou neustále a rádi vracet.
- **Marcela Cibulková** je provozovatelkou svatebního studia Elliter, který se nachází v jihočeské obci Blatná. Paní Cibulková v tomto vysoce kreativním oboru podniká již od 2010 a svým klientům nabízí nejen možnost koupě a prodeje svatebních a plesových šatů, ale i úplný servis při organizaci svateb (od A po Z). V jejím kamenném obchodě si navíc zákazníci mohou zakoupit či nechat ušít módní doplňky a vkusné dárkové předměty pro nejrůznější příležitosti. Vysoká kvalita služeb a maximální vstřícnost k zákazníkovi jsou ve svatebním salónu neodmyslitelným

standardem, který tomuto studiu vytváří tu správnou reputaci a zvyšuje každoročně objem zakázek.

- **Ekocho, s.r.o.** je malou rodinou společností nacházející se v Jižních Čechách na Šumavě. Podnik se z hlediska obchodu zaměřuje na dva základní směry. Tím prvním je chov masného skotu a následný prodej hovězího masa v biokvalitě. Druhým směrem je agroturistika a s ní spojený provoz penzionu, restaurace, ustájení koní a výcvik jezdců a dále doplňková agroturistika v podobě chovu koz a ovcí. V současnosti vede podnik nejstarší dcera pana Daňka, **Terezie Daňková**. Jejím cílem je podnik nejen stabilizovat a v budoucnosti rozšířit, ale hlavně podnikat tak, aby byl člověk hrdý na to, co za sebou v životě nechává.
- **CHANA - DW, s. r. o.** Jméno **Dlauhowských** patří rodině s dlouhou historií. Pan baron Václav Dlauhowský z Dlouhévsí je potomkem starého jihočeského rytířského rodu, který odnepaměti měl úzký vztah k půdě, zemědělství a českým tradicím. Po roce 1948 byl jeho rodinný majetek zabaven a navrácen zpět v restituci až v roce 1990. V té době byl pan Václav Dlauhowský postaven před rozhodnutí zda vrácený majetek pronajímat, nebo se sám pustit do zemědělské činnosti a navázat tak na činnost svých předků. Ať už k rozhodnutí přispěla rodinná tradice, či obchodní duch, pan Dlauhowský opustil svůj dosavadní život veterináře a stal se zemědělským podnikatelem. Se svou rodinou se v současnosti specializuje na zemědělskou a lesnickou prvovýrobu, hospodaří na vodních plochách a v malé šumavské obci Kraselov provozují penzion.
- **Paní Ivana Domorázková** provozuje malou vesnickou hospůdku, kde kromě běžné pohostinské činnosti organizuje i různé společenské akce jako jsou plesy, oslavy narozenin a komunitní sešlosti. Své podnikání provozuje od roku 2005, vždy se však jednalo o přidružené podnikání k její hlavní pracovní činnosti. Do obce Drachkov jí na začátku podnikání přivedla náhoda. Za ta léta, si však k obci vypěstovala velmi pozitivní vztah a sama se dobrovolně podílí na mnoha obecních akcích a událostech.
- **Paní Věra Englichová** se již roky věnuje umělecké tvorbě a její kreativita zasahuje snad do všech uměleckých oblastí. Největšího ocenění a získání regionální značky, však získala výrobou a prodejem unikátních skleněných šperků a předmětů. Dále vlastním nákladem vydala kuchářku zaměřenou na dietu bez sacharidů. K tomu všemu paní Englichová učí na střední škole a okrajově dělá kurátorku výstav v uměleckých galeriích v Písku. Jejím koníčkem je i známý patchwork.
- **Paní Dagmar Hálová** se věnuje výrobě skleněných miniatur více než deset let. Nad sklářským plynovým kahanem dává tvar a podobu skleněným tyčinkám. Z její dílny vychází nádherné miniatury v nepřeberných druzích, jako jsou rozličná zvířátka, postavičky lidí, dekorace s velkonočním či vánočním motivem, betlémové figurky, kytičky a mnoho dalších. Paní Hálová také připravuje komponenty pro sklárnu pana Vlasáka z Bělčic, který vyrábí historické sklo a vytváří skleněné paličky pro Sedlickou krajku. V sortimentu paní Hálové najdeme výrobky s motivem úzce regionálním (zdroj: www.regionalni-znacky.cz). Další specializací paní Hálové je restaurování památek nekulturní povahy. Se svým manželem se této činnosti věnují mnoho let.
- Společnost **Prima Agri PT** je zaměřena na zemědělskou výrobu. Hospodaří v podhůří Šumavy (okolo města Prachatic) na pozemcích s výměrou cca 1350 ha zemědělské půdy. Obhospodařované pozemky mají nadmořskou výšku 450 až 800 m a leží v 21 katastrech. Rostlinná výroba je zaměřena především na výrobu krmiva pro skot a to jak objemné píce, tak jadrných krmiv; přebytky se prodávají. Důležitou součástí rostlinné výroby je údržba trvalých travních porostů. Jako tržní plodiny je pěstována řepka a částečně kukuřice. V rámci živočišné výroby je nosným programem společnosti chov holštýnských krav a produkce mléka, chov masného skotu (Limousine) a jeho kříženců. Dále společnost poskytuje služby v rámci zemědělské výroby – doprava, polní práce, práce na loukách a pastvinách, prodej obilí, apod. Statutárním orgánem podniku je pan Ing. **František Hodina**.

- **Pekařství a cukrářství Kodádek**, s.r.o. je menší společností provozující pekárnu a cukrárnu v Jihočeských Vodňanech. Výroba se zaměřuje jak na pečivo, tak i cukrářskou výrobu v podobě zákusků, a dortů. Majitel společnosti, pan Václav Kodádek, je navíc autorem známého „Vodňanského kapra“ – tedy výrobku, který reprezentuje město Vodňany a který je oceněn jihočeskou regionální značkou.
- Kadeřnictví a holičství Strakonice, paní **Martínková**.
- **Paní Pichliková** je úspěšnou chovatelkou koní plemene [Shagya Araba](#) a to již od roku 1992. V jihočeských [Cehnicích](#), kde je její hospodářství umístěna, chová koně vysoké kvality vhodné pro chov, sport i rekreaci a zároveň již 30 let neúnavně pracuje na propagaci a zviditelnění koní tohoto plemene jakožto užitkového koně pro všestranné využití. Výsledky její dobré práce jsou viditelné na Národních plemenných přehlídkách a četných sportovních soutěžích (jak v ČR, tak v Evropě), kde se její odchovanci umísťují téměř pravidelně na předních příčkách. Zároveň je zakladatelskou jezdeckého vytrvalostního klubu, ve kterém vede mládež k lásce ke koním a k jezdeckému sportu.
- Pan **Miloslav Poleno** se věnuje veškerým drobným stavebním a montážním pracím včetně podkladů, pokládání dlažeb a rekonstrukcí. Své podnikání má založeno na osobním a vřelém vztahu k zákazníkům. Dále si zakládá na kvalitě a vždy perfektně odvedené práci.
- Společnost **Sedlická krajka**, o.p.s. navazuje svou činností na 450-ti letou tradici výroby ručně paličkované krajky v Sedlici. Tyto výrobky se jak v minulosti, tak v současnosti těší velké oblibě a to nejen díky unikátním vzorům a kvalitě, ale i nevšednosti a tradici. Díky činnosti obce byla v Sedlici otevřena reprezentační prodejna, kde je možné zakoupit jak hotové výrobky, tak i veškeré pomůcky potřebné k paličkování krajky. Společnost se dále věnuje výuce paličkování a pořádá jak kurzy pro začátečníky a pokročilé – děti i dospělé. Jednou z dalších významných činností společnosti patří i sběr a archivace starých vzorů krajek a rekonstrukce zapomenutých, či poškozených vzorů (**paní Srbová** – paní ředitelka Sedlické krajky).
- **Pan Špatný, Farma KOFA** je jednou z první ekologických farem založených v ČR. Nachází se v malebné krajině Jihočeského kraje a nabízí návštěvníkům nejen lahodné kozí výrobky, ale i pobyt na samotné farmě, vyjížděky na koních, nebo i netradiční možnost vyzkoušení hospodářských prací spojených s chodem farmy.
- **Michal Tesař** se zabývá zakázkovou výrobou zámečnických a kovaných výrobků jako jsou brány, zábradlí, kliky a další umělecké předměty ze železa. Dále se živí kovááním a ortopedickým podkováním koní. Podnikat začal pan Tesař v roce 2000 a jeho zaměření bylo již od počátku zcela jasné. Kovářské řemeslo se totiž v rodině Tesařů dědí a tak i vyučení a následná profesní praxe byla pro pana Tesaře jasnou volbou. Pracovním cílem pana Tesaře je a byl spokojený zákazník. Proto se vždy snaží o co největší kvalitu vyrobených produktů a nepoužívá kovářské polotovary, které dle jeho názoru nejsou součástí dobré kovářské a podkovářské praxe. V současnosti se pan Tesař stará o koně ve více jak 340 stájích a má nepřehledné množství další klientely se zájmem o jeho kovářské služby.
- **Jiří Toncar** s manželkou jsou vlastníky zemědělské farmy v jižních Čechách na samém prahu Šumavy. Zemědělské činnosti se zaměřením na chov masného dobytka se společně začali věnovat již po revoluci. Jejich býci dosahují nejlepších masných hodnot a jsou prvotřídním zbožím zejména pro německou klientelu. V současnosti se rodina Toncarů stará o téměř 110 hlavě stádo plemene Angus.
- **Farma Jiřího Tyšera** se nachází v malé jihočeské vesnici jménem Paračov. Toto malebné prostředí, téměř na hranici Šumavského pohoří je zdrojem čistého vzduchu, krásné krajiny a šťavnatých pastvin. Chovu mléčného skotu – hlavní specializací farmy – se tu proto daří. Paračov je navíc rodnou vískou rodiny Tyšerů od nepaměti a i jejich zemědělská tradice je s Paračovem úzce svázána. Pan Tyšer je hybnou silou celého podnikání, i když uznává, že s farmou pomáhají všichni členi rodiny. Pan Tyšer se mimo mléčné produkce věnuje okrajově pěstování a prodeji

obilí a poskytuje služby v zemědělství jakou je např. výroba sena pro ostatní zemědělské subjekty. Velký příjem tvoří samozřejmě i finanční příspěvky z dotací.

- **Cukrářská výroba Štěkeň** je výrobnou s mnoholetou tradicí. Vyrábí se zde veškerá měkká cukrařina od kynutých koláčů na svatby, až po dorty, věnečky či větrníky. Podnik své výrobky rozváží do téměř 20 provozoven v okolí. Zahrnuje tak Písecký, Volyňský a Strakonický region. **Pan Vokroj** vždy dbá jak na kvalitu, tak i na moderní trendy a přání zákazníků. Dorty, které si v dílně může zákazník objednat, jsou ukázkou té nejpečlivější výroby a cukrářského umění. V nabídce jich má výroba přes 60.
- Malá dopravní společnost v majetku **Otty Zámečnicka** se nachází v jihočeských Česticích, nedaleko Volyně. Tato progresivně se vyvíjející firma diversifikuje své aktivity nejen na mezinárodní a vnitrostátní kamionovou dopravu a spedici, ale překvapivě se zaměřuje i okrajově na lesnictví a zemědělství. Společnost funguje již od roku 1995, kdy byla založena panem Ottou Zámečnickem starším. V současnosti společnost vede syn pana Zámečnicka, pan Otta Zámečnick mladší.

Literatura

Boyle, D. (2006). Authenticity. In *Interdisciplinary Yearbook of Business Ethics* (Roč. 121, s. 121–128). Peter Lang Publishing Group in association with GSE Research

Enviwiki (2017). Udržitelné podnikání – příklady firem (kategorie). COŽP UK. Dostupné na <http://enviwiki.cz/>

Evans Rhys, F. Papageorgiou (eds) (2007). *Lifelong Learning and Sustainable Rural Development in Europe*. (Editor and Plenary Chapter). Euracademy, Athens. http://www.euracademy.org/images/5thguide_print_web.pdf

Gilmore, J. H., & Pine, B. J. (2007). *Authenticity: What consumers really want*. Harvard Business Press.

Padilla, Emilio. (2002) "Intergenerational equity and sustainability" *Ecological Economics* 41 69–83.

ACKNOWLEDGED BY

UNITED NATIONS
UNIVERSITY